TOPLUMSAL

Tarih

239
KASIM
2013

Gülsün Karamustafa ile
Zamanı Yazmanın Bir Başka Biçimi
Söyleşi: Ece Zerman

Küçük Asya Felaketi'nden Sonra

Serez'de Mülteci İskânı

1923 Ahali Mübadelesi neticesinde Türkiye ve Yunanistan'dan milyonlarca insan yerinden edilir. Evangelia Balta ve Aytek Soner Alpan, Türkiye'den Serez'e giden nüfusun iskân sorunlarını ele alıyorlar, sayfa 20.

Kürt Meselesinde Başladığımız Yere Dönmek
Mehmet Ö. Alkan

Dante'den Gökalp'e *La Vita Nuova* ya da *Yeni Hayat*
Zafer Toprak

Mustafa Kemal'in 1915-16 Ermeni Olaylarına Yaklaşımı: "FAZAHAT"
Ayşenur Korkmaz

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | Fiyatı: 8,50 TL. (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025

ISSN 1300-7025-9-1
9 771300 702598 125

KÜÇÜK ASYA FELAKETİ'NDEN SONRA

SEREZ'DE MÜLTECİ İSKÂNI

EVANGELİA BALTA — AYTEK SONER ALPAN

Hanna Arendt gibi pek çok sosyal bilimciye göre dünyanın bir yerinden kovulan insanların dünyanın herhangi başka bir yerinde kabul görmeyeceği hususunu günümüz siyasetinde en iyi anlatan grup mültecilerdir. Serez'de Küçük Asya Felaketi'nden sonra mülteci iskânını konu alan bu çalışma işte tam da söz konusu dramatik sürece odaklanmaktadır. Serez, tüm Yunan Makedonya'sı açısından bir mikrokozmos olarak değerlendirileceği için mültecilerin gelişiyle birlikte Serez'de meydana gelen demografik değişimin takibinin tüm bölgedeki gelişmeler hakkında fikir vereceği kanaatindeyiz.

1923 yılında Ηχώ της Μακεδονίας (Makedonya'nın Sesi) gazetesi Yunanistan'da yaşadıkları karşısında şaşkına dönmüş bir mültecinin[1] sıkıntısını anlattığı bir makale yayımladı:

"Fakat neden kimi kardeşlerimiz bize alaycı gözlerle bakıyor? Neden yerinden yurdundan olmuşların acısını onlar da kalplerinde hissetmiyor? Neden onların ıstırabına, felaketine bakıp gülüyorlar? Bu yalnız onların felaketi değil ki, memleketin felaketi."[2]

MÜLTECİ ŞOKUNDAN ÖNCE: ERKEN 20. YÜZYILDA YUNAN MAKEDONYASI

Küçük Asya Felaketi mültecileri ve onların Makedonya'da iskânı, 20. yüzyılın ilk yıllarında ortaya çıkmış olan mülteci sorunu incelenmeden anlaşılamaz. Balkan Savaşları'nın hemen ardından Makedonya demografik açıdan büyük bir altüst oluş yaşadı.[3] Balkan Savaşları'ndan hemen önce Yunan Makedonyası'ndan ayrılan Müslümanların sayısı 10 bin, savaş sonrasında bölgeyi terk ederek Doğu Trakya ve Batı Anadolu'da iskân edi-

Mülteciler Mavrolofos'ta (1955).

len Müslümanların sayısı ise 100 bin olarak tahmin edilmektedir. Bunlardan pek çoğunun bölgeden kaçmaya 1912 yılında müttefik Balkan devletlerinin ordularının harekâtından önce başladığını biliyoruz.[4] Bölgenin gayrimüslim nüfusu da savaştan derinlemesine etkilendi. II. Balkan Savaşı neticesinde, (1) 15.000 Bulgar Makedonya'dan ayrıldı, (2) 10.000 Yunan Makedonya'nın çeşitli bölgelerinden Sırbistan ve Bulgaristan'a çekildi, (3) 70.000 Yunan, Bulgaristan'ın ilhak ettiği Batı Trakya'da ve (4) 46.764 Bulgar Doğu Trakya'da evlerini terk etmek zorunda bırakıldı.[5] Alexander Pallis'e göre, 1912 ile 1924 arasında Makedonya'da bölgenin toplumsal ve kültürel yapısını etkileyen on yedi göç dalgası gerçekleşti. Bu dönemde Balkanlar'da gerçekleşen söz konusu nüfus hareketlerinin Avrupa tarihinde bir benzeri yoktu ve ancak II. Dünya Savaşı'nın trajedileri ile ölçek olarak aşılabildiler.[6]

Bölgesel bir ticaret, tarım ve depolama merkezi olan Serez, çözülmekte olan Osmanlı İmparatorluğu, Bulgaristan ve Yunanistan arasında bir kavşak noktası teşkil ediyor ve yukarıda Makedonya için aktarmış olduğumuz demografik örüntüyü sergiliyordu. Sürekli değişen yönetimler ve askeri operasyonlar nedeniyle her ne kadar demografik veriler net değilse de, şurası kesindir ki, bölge, özellikle de daha önce belirttiğimiz gibi Balkanlar'ın bir mikrokozmosunu sunan Serez, 20. yüzyıl başında bölgesel, dilsel ve geleneksel olarak yerel(leşmiş) bağlar ve tarihsel miras üzerinden farklılaşan pek çok altkültüre ev sahipliği yapıyordu. Patolojik rekabetçi milliyetçilikler çağında, Serez'in sergilediği bu çeşitlilik arkaik ve kabul edilemez hale geldi ve şehrin demografik kaleydoskopu bu süreçte hızla dönmeye başladı: 1913 yılında 135.284 olan şehir nüfusu 1913 yılında 112.135'e geriledi. Küçük Asya Felaketi'nden sonra yapılan ilk nüfus sayımı olan 1928 nüfus sayımında ise Serez'in nüfusu 181.457 olarak kaydedildi.[7]

Balkan Savaşları sona erdiğinde 13.000 Müslüman Serez vilayetini terk etmişti ve sonraki yıllarda Müslüman nüfusun sayısı azalmaya devam etti. Dönemin Türk basını, Müslümanların göçü esnasında yaşanan belirli olaylara, örneğin Zihni'deki caminin yanmasına ve Müslüman mezarlıklarına yapılan tecavüzlere vurgu yaparak bunun bir tehcir olduğunu ve Yunan yöneticilerin Müslümanların kitlesel sürgününün müsebbibi olduğunu iddia etmişti. 1915'e geldiğimizde 4.435 Müslüman daha Serez'den ayrılmıştı.[8] Mark Mazower, Serez'den Müslümanların ayrılışına dair yapılan canlı bir gözlemi aktarmaktadır:

"Geçen Salı günü Serez pazarında olup, olan biteni kendi gözlerinizle görmeniz gerekirdi. Müslüman köylerinden gelen köylülerin halini ... dükkanlarını boşaltıp, Serez'e gelip fiyatı düşünmeden mallarını ellerinden çıkarırkenki hallerini görüp ağ-

Agia Eleni'den bir mülteci evi.

Fotoğraf Eleni.

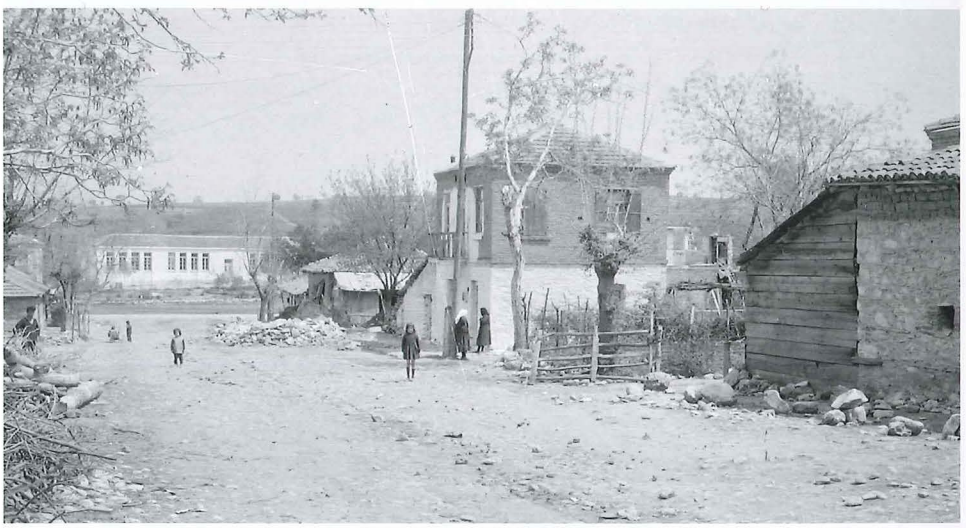

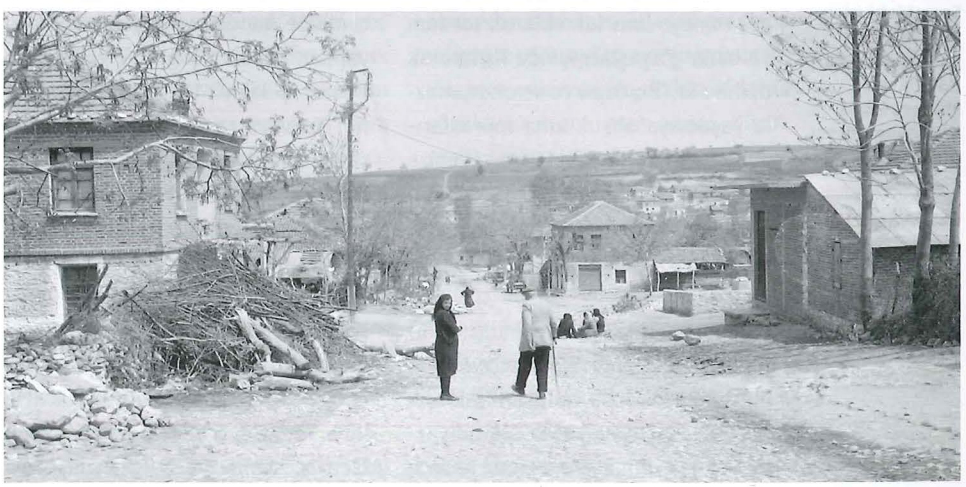

Nea (Yeni) Bafra'dan görüntüler.

1924 yılına ait Serez'deki iskân faaliyetlerini gösteren harita. Hazırlayan Mülteci İskân Komisyonu üyesi Alexander A. Pallis.

Yunan Ulusal Araştırma Vakfı'nın A. A. Pallis Arşivi.

lamamak imkansızdı. Hepsine neden göç etmeye hazırlandıklarını sordum ve bana gözyaşları içinde hıçkırarak dediler ki, 'Biz özgürce ve onurumuzla yaşamaya alıştık ama topraklarımıza nasıl el koyduklarını, evimize bile girdiklerini gördükçe yaşamın Müslümanlar için imkansız hale geldiğini hissediyoruz.' "[9]

Yunanistan'da 1920 yılındaki nüfus sayımına göre Serez vilayetinde Müslümanlar hâlâ nüfusun yaklaşık %14'ünü oluşturmaya devam ediyordu ve 1924 yılına gelindiğinde sadece Serez'den ayrılan Müslümanların sayısı 27.582'ye ulaşmıştı.

Gayrimüslim "azınlıklara" gelirsek, Balkan Savaşları'nın başlangıcında 1.300 Musevi Serez şehrinde yaşamaktaydı ve bu sayı şehrin Bulgarlar tarafından işgalinden hemen önce (Ekim 1912) 988'e gerilemişti. İşgal (6 Kasım 1912) ve şehrin yıkımı ile neticelenen yangın (13 Temmuz 1913) esnasında 140 Musevi hanesinden 115'i geri çekilen Bulgar kuvvetleri tarafından ateşe verildi. Bunun yanı sıra cemaate ait olan sinagog, okul gibi yapılar da bu yangında kül oldu.[10] Benzer şekilde, bölgenin yönetiminin Yunanistan ve Bulgaristan arasında sürekli el değiştirmesi bölgede birbirini takip eden karşılıklı "etnik ayrıştırma" (*ethnic unmixing*) pratiklerinin yaşanmasına neden oldu ve bu durum Serez'in 1918'de kesin şekilde Yunanistan'a bağlanmasına değin devam etti. 1912 ve 1920 arasında 5.952 Slavofon bölgeyi terk etti. İlgili yönetimlerin ardı ardına gelen Elensizleştirme ve Bulgarsızlaştırma girişimleri belli grupların topluca tardını, zorunlu iskân pratiklerini ve nüfus mübadelesini içeriyordu ve bu uygulamalar bölgenin yerli nüfusunun içinden bir mülteci nüfus çıkarmıştı. Buna bir de bölgeye dışarıdan akın eden mülteciler eklenecekti.[11]

I. Dünya Savaşı'nın sonuna değin nüfus mübadeleleri öngören 1914 tarihli Osmanlı-Yunanistan Anlaşması ve 1919 yılında imzalanan Neuilly Anlaşması Serez'in demografik yapısında ciddi değişiklikler yarattı ve bu süre zarfında vilayetin Yunan nüfusu dalgalı bir seyir izledi. Makedonya Genel İdari Bölgesi (Γενική Διοίκηση Μακεδονίας) tarafından yapılan 1913 nüfus sayımına göre vilayetin nüfusu 107.758'di. Aynı sayı, 1916 tarihli Yunan Dışişleri Bakanlığı'ndan Paris'teki Yunan Büyükelçiliği'ne gönderilen bir notta tekrar ediliyordu.[12] Vilayetin nüfusu kısa süre içerisinde 79.171'e düştü ve bunun 12.723'ü Elinofon değildi. Üstelik bu sayı içinde vilayete yeni gelmiş olan 26.260 Yunan mülteci de vardı. Bu noktada şu da belirtilmelidir ki 1920'de yapılan nüfus sayımı bölgenin etnik kompozisyonu hakkında bilgi vermemektedir. Her ne kadar Batı ve Merkez Makedonya için Umumi Makedonya Valisi tarafından 1923'te hazırlanmış bir etnografik rapor mevcutsa da, Doğu Makedonya için benzer istatistikler mevcut değildir, dolayısıyla 1920'de Serez'deki Yunan nüfusu konusunda net sayılar vermek mümkün değildir. Yüzyılın başında Yunan Makedonyası'nın demografik verilerine ilişkin belirsizlikler bölgeye ilişkin komşu ülkelerin birbiriyle çelişen iddialarından kaynaklanıyordu. Makedonya üzerindeki iddialarını temellendirebilmek için Yunanlar, Bulgarlar, Osmanlılar ve Slavlar istatistiksel verileri kullandılar ve bu durum, istatistiksel verilerin doğruluğu açısından kaotik bir atmosfer yarattı, zira Makedonya ihtilafın tam da merkezi pozisyonundaydı.[13]

SEREZ'DE KÜÇÜK ASYA MÜLTECİLERİ

Yunan ordusunun geri çekilmesi ve Küçük Asya Felaketi, tüm Yunanistan'a ve tabii ki Serez'e de Küçük Asya'dan muazzam bir mülteci akını başlattı. Mülteciler, Serez'e varmalarının ardından karmaşık ve parçalanmış bir yerli nüfus ile karşılaştılar. Serez'de Elinofon ve Slavofon Ortodoks Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Museviler yaşamaktaydı. Buna ek olarak, yıllar içerisinde Makedonya'da birikmiş olan kalabalık mülteci nüfus da kendi içinde geniş bir çeşitlilik sergiliyordu. Mülteciler, belli etnik ve dini

gelenekleri ortak biçimde sergilemelerine, kaderlerinin alınlarına mülteci damgası vurmasına ve benzer beklentiler içinde olmalarına karşın aralarında ciddi farklılıklar vardı. Din, mültecilerin Yunan milli ideolojisiyle bağ kurmalarını sağlayan ortak toplumsal zemindi. Ancak ne geçmişleri ne de mantaliteleri aynıydı. Yunanistan'a geldikleri zaman Pontusça ya da Kapadokyaca gibi farklı diyalektler ya da Türkçe gibi tümüyle farklı diller konuşuyorlardı. Yaşadıkları topraklardan "sökülme" biçimleri de farklıydı ki bu durum onların Yunanistan'daki kaderlerini de belirleyecekti. Örneğin, Küçük Asya'nın batı kıyılarından gelen mülteciler memleketlerini 1922'de Yunan cephesi çöktükten sonra, sürgün koşullarında terk etmişler ve yanlarına hiçbir şey alamamışlardı. Öte yandan, 1919 Neuilly Anlaşması'nın yarattığı göreli olarak iyi koşullar, mültecilerin Doğu Trakya'dan barışçıl biçimde ayrılmaları ve taşınabilir mallarından bir bölümünü yanlarına almaları şansını vermişti. Küçük Asya Felaketi'nden sonra Serez'e gelerek Dimitra'ya yerleşen mülteci bir aileye mensup Lazaros Asikoglou bu durumu şöyle anlatıyordu:

"Kağnılarla gelen bazı Pontuslular ve Trakyalıların hayvanları ve alet-edevatı vardı, toprak buldular ve ekip biçmeye başladılar [...] Bölgeye önce 1920'de evlerini terk eden Trakyalılar geldi ve bunlar 1922'de yeniden geldiler ancak 1919'da Kafkasyalılar çoktan bölgeye yerleşmiş durumdaydı. Ardından Trakyalılar ve biz Pontuslular, ardından da Anadolulular geldi."[14]

Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi (1923-1924) ve yeni mültecilerin gelişi ile birlikte mülteci nüfusun hem kendi içinde hem de yerlilerle arasındaki rekabet ve gerilim yoğunlaştı ve bu, iskân süreci belli bir istikrar düzeyine ulaşıncaya değin bölgede yüksek düzeyde hareketliliğe yol açtı. 1920'ler boyunca mülteci akışı ve savaşta yıkıma uğramış Yunanistan'ın bu sorunu nasıl çözeceği konusu siyaset ve ekonominin en temel meselesi haline gelmiş ve pek çok kez mecliste birinci gündem maddesini oluşturmuştu. İskân meselesine geri dönecek olursak, Makedonya, Yunan Devleti'nin mültecilere tahsis ettiği esas iskân sahasıydı; zira "Yeni Topraklar"ın[15] nüfusu ciddi derecede azdı ve/veya bu bölgedeki yerleşim yerleri savaşta ya tümden yok olmuş ya da büyük hasar görmüştü. Buna ek olarak eski sahiplerince terk edilmiş ekilebilir alanlar mevcuttu. Etnografik açıdan sınır bölgesinin nüfusu ya Yunan-olmayan ya da Yunanca konuşmayan bir toplamdan oluşuyordu ki, bu durum etnik ve dilsel türdeşlik arayışındaki Yunan ulus-devletinin mantığına ters idi. Aynı zamanda, komşu Bulgaristan'ın bölge üzerindeki iddialarını kuvvetlendireceği için devletin toprak bütünlüğü açısından potansiyel bir tehditti. Yunan Devleti için bunun iktisadi yükü oldukça ağır olsa da devlet-merkezli bir bakış açısı ile böyle bir iskân stratejisinin belli avantajları mevcuttu: Her şeyden önce, devlet bu iskân girişimi ile bölgenin etnik homojenliğini sağladığı gibi, toprak bütünlüğünü de garanti altına alacaktı. Devlet, Pontuslu ve Kafkasyalı mültecileri, Serez gibi bölgelerin Slavofon sakinlerini Helenize edecek temel güç ve kuzey sınırlarının muhafızı olarak gördü. İkinci olarak, gelen nüfusun Makedonya'da iskân edilmesi hem bölgedeki nüfusu artıracak hem de bölgenin yeniden imar edilmesini sağlayacaktı. Son olarak, iktisadi açıdan, iskân bölgede küçük üreticileri, kendi işinin sahibi küçük tacirleri ve sanayi için işgücünü ortaya çıkartacak, üretimi artıracak, bunun yanı sıra toprak reformu için bir mazeret yaratarak Yunanistan'ın bağımsızlıktan bu yana çözemediği tarımsal problemi çözmesi için fırsat yaratacaktı. Devlet, bu şekilde kırsal bölgelerdeki toplumsal kargaşa riskini ortadan kaldırmayı düşünüyordu.[16] Bu noktaya yeniden döneceğiz.

Cemiyet-i Akvam'a bağlı olarak çalışan özerk bir kurum olan Mülteci İskân Komisyonu idaresinde Makedonya iskân meselesinin merkezi haline geldi.[17] Kurulmuş olan on yedi yerel iskân bürosu, ilk önce 5.487.865 dönüm toprağı Makedonya'ya yerleştirilen mülteciler arasında dağıtacak ve yerleşim yerlerinin kurulmasını denetleyecekti.[18] Bölgenin mübadil Müslümanlar yerine pek çok mülteci göçmen aldığının bir göstergesi olarak bu yerel bürolardan ikisi Serez'de (Serez, Sintiki) kurulmuştu.

1928'e gelinceye değin Mülteci İskân Komisyonu Makedonya'da 1.385 mülteci yerleşimi inşa etmişti ve faaliyetlerini 1930'da lağvedilinceye kadar devam ettirdi.[19] Savaşlar ve bunun neticesinde gelişen koşullar nedeniyle büyük miktarda nüfus kaybeden Makedonya yeniden doğmaya başlamıştı. Terk edilmiş köyler yeniden insan doldu, yeni köyler inşa edildi ve topraklar yeniden ekilip biçilmeye başlandı. Serez, bu büyük resmin bir parçasıydı. Şehir, Balkan Savaşları ve Bulgar "mezalimi" süresince büyük zarar görmüştü. Mültecilerin vilayete ulaşmasından evvel, şehir merkezinin kendisi ve 175 köy tamamen, 62 köy ise kısmen harap olmuş ve nüfusun önemli bir bölümü politik çalkantılar nedeniyle vilayeti terk etmişti.[20] Buna rağmen, panik halindeki, savaş koşullarından yorgun düşmüş mülteciler Serez'e akın ediyordu. 1920 ile 1928 arasında vilayetin nüfusu %77,2 oranında arttı. Vilayete gelen nüfus, Tablo-A'da da görüldüğü üzere, esas olarak Küçük Asya, Trakya, Pontus, Bulgaristan ve Kafkasya'dandır.

29 Eylül 1924 tarihinde Μακεδονία (Makedonya) gazetesi Serez vilayetindeki mülteci sayısının 70 bine ulaştığını, bunların 22 bininin Serez'de, 25 bininin Sidirokastro'da, 5 bininin Nigrita'da ve 18 bininin Zihni'de bulunduğunu bildiriyordu. Mübadele'den sonra 63.844 mülteci yerli nüfusu 84.500 olan Serez vilayetinde iskân edilmişti. Küçük Asya Felaketi ve Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nin ardından yapılan ilk nüfus sayımı olan 1928 Nüfus Sayımı'na göre bu seneye değin vilayete gelen mülteci sayısı tablo A'da de gösterildiği üzere 81.724'tü ve vilayetin toplam nüfusu 182.700 olarak kaydedilmişti.[21] Bu noktada mülteci iskânı söz konusu olduğunda Vakalopoulos ve Maravelakis'in Serez ve

köylerine yerleştirilen mülteciler, kökenleri, Serez'e geliş yolları vs. üzerine detaylı ancak dağınık bilgiler sunduğunu ayrıca belirtmemiz gerekiyor.[22] Basılmış bu kaynaklara ek olarak, Küçük Asya Çalışmaları Merkezi'nin sözlü tarih arşivinde 1950'lerde bölgede araştırmacıların saha çalışmaları neticesinde derlenmiş tanıklıklarda mülteci iskânı konusunda önemli bilgiler mevcuttur.

Serez'deki mülteciler arasındaki ölüm oranı da iskân meselesi etrafındaki problemlerin ne kadar ciddi olduğunu gösterir niteliktedir. Yolda ölenler ya da öldürülenler dışında ölüm ve mülteci sözcükleri birbirleri ile yakından alakalı olmaya 1920'ler boyunca devam etmekteydi. 70 bin mülteci Yunanistan'a varmalarının ilk ayında hayatını kaybetmişti. İskânın ilk yıllarında mülteciler arasındaki ölüm oranı %20'yi bulmuştu. Sulak ve büyük kısmı bataklık durumda olan Serez Ovası'nda 1920'ler boyunca en önemli ölüm sebebi sıtmaydı. Sıtma, zatürree ve grip tarafından takip ediliyordu ki bu da sıhhi açıdan mülteci yerleşimlerinin kötü vaziyette olduğunun bir diğer göstergesiydi.[23] Serez'deki tüm ölümlerin %37'si bulaşıcı hastalıklardan kaynaklanıyordu. Sıtmadan ölüm oranının mülteciler arasında yerlilerden daha yüksek olduğu da belirtilmesi gereken başka bir durumdur. Bu durum, mülteci yerleşimlerinin Strymon (Karasu) Vadisi'nde ıslah edilmemiş arazilerde, altyapı çalışmaları tamamlanmadan kurulmasından kaynaklanıyordu.[24] 4-5 Aralık 1927 tarihinde toplanan Serez, Drama ve Kavala Birleşik Toplumsal ve İşbirliği Konferansı'nda (Παγκοινοτικό και Πανσυνεταιριστικό Συνέδριο Σερρών, Δράμας, Καβάλας) Strymon-Filippi'deki bölge nüfusunu sıtmadan koruyacak ve köylülere daha çok ekilebilecek arazi sağlayacak ıslah çalışmaları üzerine bir tartışma yürütüldü. Mülteci İskân Komisyonu tarafından dağıtılan kinin tabletleri insanları sıtmadan korumak için yeterli değildi ve Serez'de 1929'da sadece beş dispanser bulunuyordu.[25] Yüksek ölüm oranları ve bu oranın yüksekliğinde sıtmanın etkisi *Προσφυγική Φωνή*'de (Muhacir Sedası) yayımlanan ve birkaç mısrasını aktardığımız "Μακεδονία Κογλού Μουχατζήρ" (Makedonya Köylü Muhacir) isimli şiirde açık bir şekilde görülüyordu. Bu şiir, ölümcül hastalığın durdurulması için yürek burkan bir imdat, bir tıbbi yardım çağrısıydı:

Σουλφατογί πολδζά βερίν
Χασταλίκ γιουρίγιορ.
Ισραΐλίν δουμανλαρί πουρίγιορ-
Σαπά σαγλάμ μουχαδζήρ
καχριμανλαρί σουνκιέρ κιπί
δζουρίγιορ
Αμάν εφενδιλέρ πιρ δζαρέ πούλουν
πιζλερέ
Εδζέλ σαρδί αγιακλαρί δζικτί χάτδα
διζλερέ

Sülfatoyu bolca verin
Hastalık yürüyor
İsrail'in dumanları bürüyor

Sapasağlam muhacir kahramanları
sünger gibi çürüyor
Aman efendiler bir çare bulun
bizlere
Ecel sardı ayakları, hatta çıktı
dizlere.

SEREZ'İN YENİDEN İNŞASI

a. Mültecilerin kentlerde iskânı

Serez'de mülteci iskânı Mülteci İskân Komisyonu ve devletin temel olarak Mülteci Koruma Sandığı (Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων) ve Refah Bakanlığı (Υπουργείο Πρόνοιας) ve Milli Banka (Εθνική Τράπεζα) kurumları aracılığıyla yürüttüğü işbirliği neticesinde gerçekleşti. Bu kurumlardan Milli Banka, mültecilere on beş senenin üzerinde vade ve %7 faiz ile verilen yabancı destekli kredinin idaresi ve dağıtımından sorumlu idi. Sonraki yıllarda bu merkezi çabalara sorunların çözümünü ve iskân sürecini hızlandırmayı amaçlayan mültecilerin, kooperatifler vasıtasıyla evler inşa etme ve tarım kooperatifleri kurma kolektif çabaları da eklenecekti. Elbette yerel yönetimler de iskân sürecinde oldukça etkindi.

Mültecilerin kentlerde iskân edilmesi probleminin kökleri Bakan Savaşı yıllarına, özellikle de Serez'in Bulgarlar tarafından tamamen tahrip edilmesine değin uzanmaktadır. 3.000 evsiz aileden sadece 300 tanesi takip eden on beş yılda barınacak bir ev bulabilecekti. Bu sorunu çözmek için yerel yöneticiler 1.600 kentsel yerleşim yapılmasına karar verdiler. Bu 1.600 yerleşimin 1.100'ü yangında evlerini kaybeden yerlilere tahsis edilecek,

Tablo-A: Küçük Asya Felaketi'nden önce ve sonra Serez vilayetindeki mülteciler ve kökenleri

KÖKEN	KÜÇÜK ASYA FELAKETİ'NDEN ÖNCE	KÜÇÜK ASYA FELAKETİ'NDEN SONRA	TOPLAM
Küçük Asya	1.180	22.766	23.946
Trakya	2.861	27.029	29.890
Pontus	1.637	15,296	16.933
Bulgaristan	3.351	2.248	5.599
Kafkasya	2.577	1.208	3.785
İstanbul	68	655	723
Rusya	161	262	423
Sırbistan	324	38	362
Arnavutluk	43	12	55
Romanya	4	4	8
Toplam	12.206	69.518	81.724
Erkek	6.736	35.676	42.212
Kadın	5.470	34.042	39.512

Kaynak: Tzelepis, s. 147.

kalanlarsa mültecilere dağıtılacaktı.[26] Ancak Küçük Asya Felaketi ile şehri vuran yeni mülteci dalgası kendinden önce yapılan planları tam manasıyla boşa çıkardı. Serez vilayetinde evsiz yerli ve mültecilerin iskânı için farklı planlar yapıldı. İlk plan 21 Eylül 1920 tarihinde kabul edildi. 1920'deki ana-plana ek olarak yine Küçük Asya Felaketi öncesinde yapılmış yerel planlar (Serez-1913, Nigrita-1921, Sdraviki-1922, Doxombous-1922, Neo Meleniko-1922) mevcuttu.[27] Yerliler ve yeni gelen mültecilerin barınma için rekabeti kanlı olaylarla sonuçlandı. Barınma sorununun uzunca bir süre çözüme bağlanmadığı Serez'de bu durum patlamaya hazır bir ortam yaratmıştı. Öyle ki söz konusu atmosferden Serez Milletvekili Nikolaos Konstantopoulos'un hükümete dönük olarak kaleme aldığı mektupta da bahsediliyordu.[28]

Yeni plandan önce (1925) Serez'de, 1922 ve 1924 arasında 1.906 aile ya yeni inşa edilen iskân sahalarında ya da Müslüman emvâl-i metrukesinde iskân edildi ve 198 aile de kiralık oda ya da evlerde yaşıyordu.[29] 29 Eylül 1924 tarihli Μακεδονία (Makedonya) gazetesi Serez'de iskâna ilişkin şu sayıları veriyordu: 5.921 kişi iskân edilmişken 2.311 kişi çadırlarda, derme çatma teneke evlerde ya da Mübadele'ye tabi Müslümanların evlerinin koridorlarında kendi sıralarının gelmesini bekliyordu. Genellikle 12 kişi tek bir odayı paylaşıyordu. Devlet, barınma sorununa geçici bir çözüm olarak 65 kulübe inşa etmişti.

20 Mart 1926 tarihinde aynı gazete çok sayıda mültecinin çadırlar ya da camilerde yaşadığını bildiriyordu. Dahası, bundan birkaç ay evvel 3. Serez Vilayeti Tüm Mülteciler Konferansı şunu vurgulamıştı: Ocak 1926 itibariyle tüm Makedonya çapında kentli mültecilerin %25'i bile iskân edilmemişti.[30] Bunun yanı sıra Serez Tüm Mülteciler Birliği Başkanı Sokratis Anthrakopoulos, yeni yapılan binaların mültecilerin alışkanlıklarına ve yaşam tarzlarına uymadığı için "mültecilerin kesin bir şekilde apartmanları reddettiklerini" ilan etmekteydi.[31] İskân, kent konseyinin

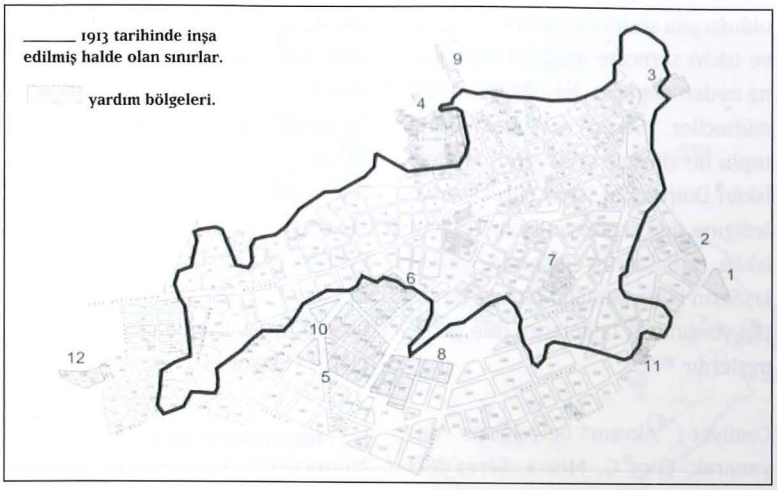

Şekil-1:
Serez şehrinin onaylanmış planları (1920-1925).

1. Stylianos Gonatas Mahallesi (Pyrovoliko)
2. Süvari Kışlası Mahallesi
3. Agioi Anargyroi Mahallesi
4. Bayır Mahalle (Kallithea)
5. İpekböcekçiliği Mahallesi
6. Nea Ionia Mahallesi
7. Zincirli Cami Mahallesi
8. Nea Kiouplia Mahallesi
9. Aziz Pantaleon Mahallesi (Çömlek dere)
10. Pisidya Mahallesi
11. Süvari Mahallesi nizamiyesi karşısındaki mahalle
12. Storgi (Şefkat) Mahallesi.

de en temel konularından biri olmuş ve konseyin gündemine üç biçimde yansımıştı:[32]

(i) İskân kentin en acil ihtiyacıdır ve bu sorunun bir ay içinde Kent Konseyi tarafından çözülmemesi durumunda mülteciler kenti terk edeceklerini konseye bildirmişlerdir.

(ii) Kent Konseyi, kamu hizmetlerinin sağlanması için hükümetle ilişkiye geçme gereksinimi duymuştur.

(iii) Kentin genişlemesi durdurulmalıdır.

Mültecilerin iskân konusundaki kaygıları, yakıcı ihtiyaçları ve merkezi adımların yetersizliği 1920'lerin sonlarına doğru yerel inisiyatiflerin gelişmesine ve mültecilerin barınma ihtiyaçlarını karşılamak üzere kooperatifler kurmalarına neden oldu. Bayır Mahalle'deki (bügünkü Kallithea) Halk Evi (Λαϊκή Στέγη), Herakleia (Ηράκλεια) ve Ev (Στέγη) gibi kooperatifler buna örnek olarak gösterilebilir. Küçük Asya'nın batı kıyılarından, Pontus, Trakya ve İstanbul'dan gelen görece daha varlıklı aileler bu kooperatifler vasıtasıyla ev sahibi oldular.[33] 1925 Kent Planı, kentin sınırlarını genişletti ve kenti modernize etti. Serez'deki mülteci yerleşimleri, tıpkı diğer Yunan kentlerinde olduğu gibi şehrin dışında, şehri çevreleyecek şekilde planlanmıştı (Bkz. Şekil-1). Bu yerleşimlerden 9'u 1925 planı dâhilinde, 3'ü (Agioi Anargyroi, Çömlekdere/Agios Panteleimonas ve Pyrovolika) bu plana ek olarak inşa edilmişti. Nea Kiouplia, Vithynia, Pisidia ve Nea İonia gibi yerleşim yerlerinin isimleri söz konusu yerleşimlerin sakinlerinin kökenlerini, daha doğru bir ifade ile yerleşimlerde iskân edilen mültecilerin ekserisinin kökenini gösteriyor ve mültecilere kendi kökenlerini anımsatıyordu. Müslümanların terk edilmiş emlakine mültecilerin iskân edilmesi ile oluşturulan tek yerleşim, ismini aynı isimli camiden alan Zincirli Cami Mahallesi idi. Agios Panteleimonas, Musevi mahallesinin bulunduğu araziye, mahallenin belediye tarafından cemaatten satın alınıp, Mülteci İskân Komisyonu'na devredilmesinden sonra inşa edilmişti.

Serez'in kent merkezindeki mülteci iskânı oldukça yavaş ilerliyordu. Zira, Serez esasen çevresindeki köylerin ihtiyaçlarını karşılayan bir ticari merkezdi ve kentteki iskân faaliyetleri kırsaldaki iskân faaliyetleri ile yakından ilişkiliydi.[34] Mülteci İskân Komisyonu, mültecilerin kırsal iskânına ne kadar odaklanırsa odaklansın, bu yavaş tempo Makedonya'nın diğer şehirlerinde de gözlemleniyordu. Mülteci İskân Komisyonu'nun kentsel kolonizasyon dairesi kırsaldaki iskân projelerini desteklemek üzere, "kır kökenli mültecilerin yerleştirileceği bölgelerde kentli nüfusun kuvvetlendirilmesi" maksadıyla kurulmuştu ve zaten Yunanistan ölçeğinde kentleşmenin gerçekleşmesi için tarımsal yapıda ciddi bir dönüşüme gereksinim vardı.[35]

Kent merkezlerinde mülteci iskânına dair problemler, mültecilerin, "Nea Zihnili kentli mülteciler" örneğinde

olduğu gibi seslerini yükseltmelerine ve iskân sürecine müdahil olmalarına neden olmuştu. Nea Zihnili kentli mülteciler, Serez milletvekillerine toplu bir dilekçe yollayarak Mülteci İskân Dairesi'nin işleri sürekli ertelediğine ilişkin şikâyetlerini ve yeni iskân sahalarının inşasına yetkili kişilerin buna müdahil olması gerektiği yönündeki taleplerini dile getirmişlerdir.[36]

Cemiyet-i Akvam belgelerine dayanarak, Eliot G. Mears, Serez'deki kentsel iskâna ilişkin şunları not etmektedir: 1928'in Temmuz ayı sonuna kadar Serez'in kentli mültecilerinin iskânı için Mülteci İskân Komisyonu sadece 400 hane inşa etmişti. Açıktır ki bu sayı, gerçek ihtiyacı karşılamaktan oldukça uzaktı.[37] Bu konu üzerine yapılan diğer çalışmalara göre, iskân işlemi tamamlandığında kentte 1.056 hane inşa edilmişti. Oysa Serez, tıpkı diğer mülteci şehirleri olan Kavala, Xanti ve Alexandroupolis gibi tam bir demografik patlama yaşıyordu. 1920-1928 arasında Serez kentsel nüfusu yıllık %9,3'lük bir oranda büyüyordu, aynı dönemde tüm vilayetin nüfusu ise %7,7 oranında artıyordu.[38] Resmi istatistiklere göre kent merkezine 14.950 mülteci gelmişti.

Kentli nüfusun alabildiği yardım en fazla başlarını sokabilecekleri bir evdi ve bu nüfusun iş sahibi yapılması vb. destek projeleri söz konusu değildi, ancak yaşamlarını sürdürecek herhangi bir mali kaynakları da yoktu. Çok sayıda mülteci terzi, ayakkabıcı, bakkal, manav, at arabacılığı gibi küçük ama kendilerinin olan işler kurdular. Bazıları -özellikle kadınlar- halı atölyelerinde ya da ipekböcekçiliğinde kendi memleketlileri tarafından istihdam edildi. Fakat pek çok mülteci yüksek kiralar nedeniyle dükkân kiralayamıyordu. Eylül 1924'te bu duruma dikkat çeken Μακεδονία (Makedonya) gazetesi bir toplumsal ayaklanma tehlikesine dikkat çekiyordu.

b. Mültecilerin kırsalda iskânı

Mültecilerin, Yunanistan'a ulaşması tarımsal yapıyı da derinden etkiledi. Mülteciler için oluşturulan toplam 1.954 kırsal yerleşimden 1.047'si Makedonya'daydı.[39] Kırsal alanda mülteci iskânı için devlet, çoğunlukla yabancı fonlara yaslanarak toplam 9.117.362 £ harcamıştır. Öte yandan, kentsel iskân faaliyetlerine bunun yalnızca yedide biri oranında kaynak aktarıldığını da belirtmemiz gerekir. Kırsal iskân programı, oldukça kararlı bir programdı ve aslında yalnızca mültecilerin barınmasının sağlanmasını değil, tarımsal ekonominin geleneksel yapısını dönüştürmeyi, güçlü ve kararlı bir iktisadi ve siyasi atmosfer de yaratmayı hedefliyordu. Devletin sınırlı olanakları nedeniyle, kırsal iskân programının uygulanmasında ve kırsal yerleşimlerin kurulması noktasında ciddi problemler mevcuttu. Projelerin ilerleme hızı en ciddi problemdi. Buna ek olarak projelerin uygulanmasını ciddi biçimde yavaşlatan ve acil olarak atılması gereken adımları engelleyen kadastrosu yapılmamış arazilerin varlığı gibi hukuki belirsizlikler ve pratik sorunlar da vardı.

Daha önce de belirtildiği gibi Makedonya'daki on yedi Mülteci İskân Komisyonu bürosundan ikisi Serez vilayetindeki iskân işlerinden sorumluydu. Bu bürolar, vilayette 186 mülteci yerleşimi inşa ettiler. Bunlardan 81'i Serez'de, 105'i Sintiki'deydi ve 29.339'u Serez'de ve 26.649'u Sintiki'de olmak üzere 55.988 mülteci bu yerleşimlerde iskân edildiler. 186 yerleşimden, 86'sı mültecilere has (αμιγείς) yerleşimlerdi. Bunların 29'u Serez'de, 57'si Sintiki'deydi. Geriye kalan 100 yerleşim ise mülteci ve yerlilerin birlikte yaşayacakları karışık yerleşimlerdi (μικτοί).[40] (Bkz. Tablo B ve Şekil 2)

Yunanistan İstatistik Bürosu, İçişleri Bakanlığı gibi pek çok kurumca sağlanan verileri ve Serez'in değişik dönemlerde havadan çekilmiş fotoğraflarını inceleyen Theodoraki-Patsi'ye göre Serez'deki 136 kırsal yerleşimden yalnızca %25'inin tarihi 1923'ün gerisine uzanıyordu. Diğer yerleşimler ise II. Dünya Savaşı'ndan hemen önce ya da sonra kurulmuştu. Yazara göre kuruluş kronolojisine göre oluşturulan bu kategorileri örnekleyen bazı yerleşim yerleri mevcuttu. Örneğin, Neo Souli, 1923'ten önce kurulmuş bir köydü ve Serez vilayeti tarafından banliyö olarak nitelenmişti. Öte yandan, Neo Skopo, mültecilerin iskânı sürecinde bu amaçla planlanarak iki dünya savaşı arasındaki dönemde yapılmış bir yerleşimdi. Nea Kerdyllya ise II. Dünya Savaşı sonrası kurulmuş bir yerleşimdi. Oinoussa ise, örneğin, gelişigüzel bir yerleşimdi.[41]

Tablo-B: Mülteci İskân Komisyonu tarafından Serez'de kurulan yerleşimler

	Mültecilere has yerleşimler			Karma yerleşimler			TOPLAM		
	Y	A	N	Y	A	N	Y	A	N
Serez	29	2.217	8.709	52	5.092	20.630	81	7.309	29.339
Sintiki	57	2.597	9.541	48	4.556	17.108	105	7.148	26.649
TOPLAM	86	4.809	18.250	100	9.648	37.738	186	14.457	55.988

(Y: Yerleşim, A: Aile, N: Nüfus)
Kaynak: Mülteci İskân Komisyonu - Makedonya Kolonizasyon Genel Müdürlüğü, Κατάλογος των προσφυγικών συνοικισμών Μακεδονίας με τας νέας ονομασίας, Selanik, 1928.

1924'te Serez'de 61.768 kır kökenli mülteci vardı ve hemen hemen tamamı yıllar boyunca çok ciddi sorunlarla karşı karşıya kalacaklardı.[42] Kırsal alanlara "yerleştirilen" mültecilerin pek çoğu aslında ya harap ya da çoktan işgal edilmiş yapılarla baş başa bırakılıyordu. Daha kötüsü bir kısmı, tarımsal üretimin pratik nedenlerle imkânsız olduğu dağ eteklerinde "iskân" ediliyorlardı. Devlet, iskân sahalarını daimi olarak terk etmeye niyetlenen mültecilere karşı kolluk kuvvetlerini sürmekten çekinmiyordu.[43] Devlet, kolluk kuvvetlerini mültecileri disipline etmek için de kullanıyordu. Bu nedenle, Serez'de on sekiz mülteci polisle çatışıp, tutuklanmıştı.[44] Yerliler ve mülteciler arasındaki çatışmalar ise bir nevi iskân sürecinin *leitmotiv*'i gibiydi. Çünkü yerliler savaş-sonrası ümitlerini mültecilere tahsis edilmesi gereken Müslüman emvâl-i metrukesine bağlamıştı, bu mülklere el koymak için sabırsızlanıyorlardı. Tüm bu sorunlar, sıklıkla mecliste de tartışılıyordu. Türkiye'deki Rum emvâl-i metrukesinin tazminatı problemi de meclis toplantılarının daimi gündemlerinden biriydi; mültecilerin malları hiçbir zaman tam olarak tazmin edilmemiş olsa bile (1930'a değin tüm emvâl-i metrukenin ancak %15'i tazmin edilmişti.).[45] Tazminat meselesi mülteciler arasında önce büyük bir umut, ardından da büyük bir hayal kırıklığı yarattı. 12 Şubat 1927 tarihinde Serez'deki tüm mülteci örgütleri Pantheon Tiyatrosu'nda toplanarak hükümeti protesto etmiş, son ödeme tarihi geçen tazminatlarının ödenmesini talep etmiş ve iskân ile ilgili diğer acil taleplerini dile getirmişlerdi.[46] 1928'in Şubat ayında, Serez'deki farklı mülteci örgütlerinin temsilcileri meclise giderek acil sorunlarını, özellikle de tazminatlarla ilgili endişelerini dile getirdiler. Tıpkı Makedonya'nın diğer parçalarında olduğu gibi Serez'deki mülteciler de dernekler, komiteler, cemiyetler kurmuşlardı acil sorunlarına dikkat çekmek için. Yunan Meclisi'nin zabıtlarında 1924-1928 arasında Serezli değişik mülteci örgütlerinin (Nea Kiouplia İpek Böcekçiliği Derneği, Topraksızlar Birliği vb.) taleplerinin pek

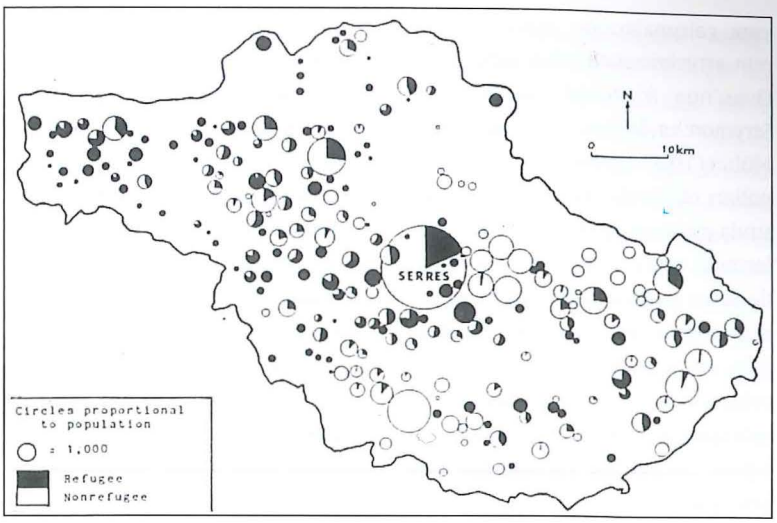

Şekil-2: Mülteci İskân Komisyonu'nun kataloğu baz alınarak hazırlanmış Serez vilayetindeki mülteci iskânı haritası.

Kaynak: Yeager, s. 111.

çok kez meclis gündemine alındığı görülmektedir.[47] Daha önce de belirtildiği gibi Serez'deki iskân programının başarısı aynı zamanda bir ulusal güvenlik başlığı olarak görülmekteydi. Bu nedenle 1928'de mecliste Serez'deki iskân işlerinin hızlanması için 10-15 milyon drahmilik bir ek ödeneğin tahsis edilmesi hususu ilgili bakanlıklara önerilmişti.

Makedonya'ya özellikle Küçük Asya Felaketi mültecilerinin gelişi "geniş araziler, hatta manastırların geniş mülkleri için bir *coup de grâce* anlamına gelmiş" ve iskân faaliyeti bu geniş arazileri tam manasıyla silip süpürmüştü.[48] Serez'de de vaziyet böyleydi. Serez'deki ve Chalkidiki'deki on sekiz manastır, örneğin, sahip oldukları arazilerden %50'sini mülteci iskânı için hükümete devretmişti.[49] Müslüman emvâl-i metrukesinden olan Ali Ağa Çiftliği (12.000 dönüm), Arnavut Abdi Ağa, Recep Ağa ve Bayram Ağa Çiftliği (6.000 dönüm) gibi geniş araziler tarımsal üretime, özellikle tütün ekimine, tahsis edilmişti.[50] Makedonya'daki mülteci iskânı esnasında yalnızca arazilerin yeniden dağıtımı değil, aynı zamanda kadastrosu da yapıldı. Serez ve Sidirokastro'da hükümetin görevlendirdiği ekipler tarafından 131 köyün kadastrosu ve 60 köyde toprak dağıtımı yapıldı. (Bkz. Tablo C) Kadastro faaliyetine yer isimlerinin değişimi eşlik etti. Dolayısıyla, mülteci iskânı, Makedonya'nın yalnızca demografik açıdan değil, Yunanca olmayan yer adları açısından da Helenizasyonu ile sonuçlandı. Mülteci İskân Komisyonu'nun hazırladığı 1928 tarihli katalog bölgedeki eski ve yeni yer isimlerini okuyucuya sunmaktadır.

Kırsal kökenli mültecilere toprak dağıtımı toprağın verimliliğine göre yapılıyordu. Serez'de, köyden köye ciddi değişimler gösterse de, ortalama arazi genişliği 28,2 dönümdü. Yeager'in hesaplamalarına göre mülteci yerleşimlerindeki topraklar yerlilerin topraklarından daha küçük ve daha parçalıydı.[51] Makedonya'da hâlihazırda mevcut olan ekilebilir araziler dışında, Serez Ovası'nda arazi ıslah çalışmaları da mevcuttu. İskân çalışmalarına eşlik eden alt-

Tablo-C: Makedonya'da 1931'e kadar kadastrosu yapılmış ve dağıtılmış araziler

Bölge	Kadastrosu yapılmış araziler		Dağıtılmış araziler	
	Köyler	Dönüm	Köyler	Dönüm
Serez	70	970.000	43	373.000
Siderokastro	61	734.000	17	162.000

Kaynak: *Kontogiorgi*, s. 148.

yapı çalışmaları da Serez'de üretimin artırılmasında etkili oldu. Serez Ovası'nda iki temel suyolu vardı: Strymon ve Belitsa drenaj kanalları. Mülteci İskân Komisyonu, drenaj kanalları etrafında bu kanalların inşasında çalışacak işçiler için büyük yerleşimler inşa etti. Bu drenaj projeleri ile Serez ve Kavala'da 1,5 milyon dönüm arazinin ıslah edilerek ekilebilir hale gelmesi planlanıyordu. Altyapı çalışmalarının önemi mülteciler tarafından da özellikle bölgedeki tarımsal üretim ve verimliliğin hızlı artışıyla birlikte takdir edilmişti.[52] Serez'de mülteciler arasındaki yüksek ölüm oranları esasen sıtmadan ileri geldiğinden, söz konusu projeler bu hastalıkla mücadele için de kritik önemdeydi.

Son olarak, 1920'lerde liberaller tarafından uygulanan arazilerin parçalanması ve dağıtılmasına dayalı tarımsal politika onlar için bir tercih değil, siyasal gelecekleri için bir zorunluluktu. Venizélos yanlıları ile Venizélos karşıtları arasındaki bölünmede yerli toprak sahipleri açık biçimde krallığı ve Halk Partisi'nin (Λαϊκό Κόμμα) mülteci karşıtı politikalarını destekliyorlardı. Mülteciler ve yerliler arasındaki karşıtlık yaygın, sürekli ve siyasi manipülasyona açık durumdaydı. Serez'in sınır köyü olan Angistri'de olduğu gibi. 1925'te bu karma köyde 160 yerli (Slav-Makedonyalı) ve 90 mülteci aile yerleşikti. 1932'de Halk Partisi'nin seçim vaatlerinden biri köydeki mültecilerin sürülmesi ve topraklarının yerlilere dağıtılmasıydı. Bunun ardından Halk Partisi'nin kısa ömürlü hükümeti süresince yerliler mültecilerin topraklarını işgal etmiş, hükümetin düşmesinin ardından ise Halk Partisi, mültecileri köyden atmaları için yerlileri kışkırtmıştı. Netice olarak Şubat 1933'te iki mülteci yerliler tarafından öldürülmüş ve cinayeti işleyenler, Serez valisinin İçişleri Bakanlığı'na konu ile ilgili yazmış olduğu gizli rapordaki iddiasına göre, polis tarafından saklanmıştı.[53]

Bu atmosferde mültecilerin Yunanistan'a varışı, bazı araştırmacılara göre 1920'lerde Balkanlar'daki örnekleri arasında en radikali olan liberal toprak reformu politikası için bir bahane oluşturuyordu. Liberal Parti (Κόμμα Φιλελευθέρων) hükümetinin büyük arazileri ortadan kaldırarak küçük toprak mülkiyetini teşvik etmesinin üç temel amacı vardı: Siyasi olarak, Venizélos yanlısı hükümet, Yunanistan'a gelmekte olan yüz binlerce mültecinin desteğini almak istiyor ve Venizélos, mültecilerden işçi sınıfı ile mukayeseyle "toplumsal denge açısından daha kıymetli olan küçük burjuva sınıfı" yaratmaya uğraşıyordu.[54] İktisadi açıdan, hükümetin planı "doğrudan kendi tarlalarından çıkarları olan ve üretimi artırmak için elinden geleni yapacak bağımsız küçük mülk sahibi köylü bir sınıf" yaratmaktı.[55] Ancak liberallerin bu planı suya düştü. 1934 seçimlerinde Serez ve Kavala'da mülteciler *en masse* Yunanistan Komünist Partisi'ni (Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, bundan sonra KKE) destekleyeceklerdi. KKE, kent merkezlerinde ve çok fakir köylerdeki kimi çaresiz mültecilerin son sığınağı olmuştu. Bu duruma Προσφυγική Φωνή (Muhacir Sedası) gazetesinde Karamanlıca yayımlanan bir şiirde dikkat çekiliyor ve yetkililer daha erken bir tarihte şöyle uyarılıyordu:

Κουμουνίστ φιρκαλαρινά μενσοίπ ολανλάρ
Αραρλάρ σηζλερί εκμεκσήζ καλανλάρ
Εσάς ολαδζάκ πιρκούν σιογλενέν γιαλανλάρ
Έγερ φακιρλαερί αραγίπ σοράν ολμάσα
Komünist fırkalarına mensup olanlar
Ararlar sizleri ekmeksiz kalanlar
Esas olacak bir gün söylenen yalanlar
Eğer fakirleri arayıp soran olmasa

MÜLTECİ İSKÂNININ ETKİLERİ

a. Demografik Etkiler

Mülteci iskânı ile birlikte bölgenin demografik realitesi tamamen ve geri dönülmez biçimde değişti. I. Dünya Savaşı'ndan önce Makedonya büyük bir etnik çeşitlilik sergiliyordu. 1912'de bölge nüfusunun % 42,6'sı Yunan kökenli idi, bu oran 1926'da % 88,8 gibi baskın bir çoğunluğa ulaşacaktı. Serez'e ilişkin demografik veriler de aynı örüntüyü sergiliyordu. Serez kent merkezinde Yunan nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı 1912'den 1926'ya gelene değin tam iki katına çıkmış ve % 94'e ulaşmıştı. Tablo-D, 1912 ve 1926'daki Serez'in etnik kompozisyonunu göstermektedir. Serez vilayetinin diğer bölgelerinde ise Yunanların oranı %94 ile % 100 arasında seyrediyordu, yani tüm vilayette Yunanlar ezici çoğunluğu oluşturuyordu. Dolayısıyla, mülteci iskânının bölgenin demografik yapısını düzenlemek için 1910'lardan beri uygulanan demografik mühendislik politikalarının sonuncusu olduğu söylenebilir. Bu demografik mühendislik adımları (temel olarak nüfus mübadeleleri) neticesinde Yunan olmayan unsurlar bölgeden çıkarılmış, süreç takip edilen iskân politikası ile tanım gereği Yunan kabul edilen nüfusun buraya yerleştirilmesi ile perçinlenmiş ve geriye kalan Yunan olmayan unsurlar istatistiksel olarak "ihmal edilebilir" düzeye gelmişti. (Bkz. Tablo D)

Daha önce de belirttiğimiz gibi mülteci iskânının bariz amacının dışında iki amacı daha vardı: Makedonya nüfusunun türdeş hale getirilmesi ve bunun neticesinde toprak bütünlüğünün garantilenmesi. Durum böyle olmakla birlikte, Yunan Devleti'nin bu amaçlara sadece kâğıt üzerinde eriştiğini iddia etmek de mümkündür. Zira her ne kadar mülteciler Yunan da olsa, ciddi bir kültürel ve dilsel çeşitlilik sergiliyorlardı ki bu çeşitlilik özellikle mülteciler ile yerliler arasında toplumsal sınırların oluşmasına neden olacaktı. Söz konusu toplumsal sınırlar iktisadi rekabet ve iktisadi rekabetin bir yansıması olan politik çekişmeler nedeniyle kuvvetlenecekti. Bu noktada, Türkofon Pontuslu mülteciler bir örnek olarak görülebilir. 1928 nüfus sayımına göre Serez'de 13.000 Türkofon Ortodoks mülteci mevcuttu ve bu sayı diğer Makedonya vilayetleri arasında en büyük sayıydı.[56]

b. Sosyo-politik Etkiler

Makedonya'daki ve Serez'deki nüfusun kâğıt üzerindeki Helenizasyo-

nu yerel sorunları otomatik olarak çözmemişti. Mültecilerin bölgedeki varlığının ilk günlerinden itibaren, özellikle "yerel" elitlerin dominant olduğu karma iskân sahalarında, toplumsal patlama riski göze çarpıyordu. Mültecilerin kitlesel varlıkları ve sergiledikleri çeşitlilik savaş neticesinde perişan olmuş iktisadi yapı ile perçinlenmişti. Bu atmosferde yerli nüfus kendisini son derece tehdit altında hissediyordu. Bu nedenledir ki mültecilerin anılarında mültecilerle yerliler arasındaki çatışmalara ve karşılıklı nefrete rastlamak pek mümkün hale gelmektedir.

Serez'de yerliler ve mülteciler arasındaki "*epeisodia*" (hadiseler) adeta gündelik hayatın ayrılmaz bir parçasıydı. "İskân esnasında, Zihni'de yalnızca yerlilerle değil, yerel yetkililerle de çatışmalar eksik olmazdı."[57] Yerliler ve mülteciler arasındaki ilk ciddi "karşı karşıya geliş" Serez'e bağlı, mülteci nüfusun yerlilere oranının 1/6 olduğu Küpköy'de gerçekleşti.[58] Nea Bafra'ya yaklaşık 120 mülteci aile iskân edilmişti ve bu ailelere ekip biçmeleri için toplam 2.000 dönüm arazi verilmişti. Küpköy'ün yerlileri ise mültecilerin gelişinden önce de toprak kıtlığı nedeniyle şikâyetlerde bulunmuşlardı. Aslında olaydan önce de Küpköy sakinleri, Zihnililerin de yüreklendirmesiyle Serez ve Drama yetkililerine şikâyetlerde bulunmuşlardı, ama şikâyetleri sümen altı edilmişti. Altı kişilik bir komite oluşturarak Selanik'e giden yerliler başbakan, tarım ve içişleri bakanlarına hitaben bir memorandum kaleme alıp muhataplarına iletmişlerdi.[59] 5 Kasım 1924 tarihinde yerliler mültecilerin tarlalarına girmeye çalıştılar, ancak mülteciler onları durdurdu. Bunun üzerine yerliler köylerine gidip adam toplayıp silahlanarak geri döndüler. Çatışmanın sonunda on üç mülteci yaralandı. İki ya da üç tanesi ağır silahlarla yaralanmıştı. Yaralılar Drama'ya gönderildi. Mülteciler ise Rodolivos'a sığındılar. Yerliler, Nea Bafra'daki mülteci yerleşimine ilerlediler ve yedi mülteci evini, üç ahırı ve üç çadırı yerle bir ettiler. Drama'da mülteciler saldırıyı bir gösteri düzenleyerek ve Atina'ya toplu bir telgraf göndererek protesto ettiler. Atina'da mülteci kökenli vekiller toplantı yapıp, içişleri bakanına başvurarak Serez valisinin azlini talep ettiler.[60] Bu hadise, Makedonya'da genel bir huzursuzluğa yol açtı. Aynı günlerde benzer olaylar Pangaio (Kavala) ve Midilli'nin köylerinde de gerçekleşti.[61] Nea Bafra, on beş gün içinde yeniden ve bu kez üç mültecinin soğuktan ölmesi haberiyle manşet olacaktı ki, bu durum da iskân sorununun yakıcılığını açık biçimde gösteriyordu.[62] Dönemin en önemli mülteci gazetesi Προσφυγική Φωνή / Μουχαδζήρ Σεδασή (Muhacir Sedası) konu hakkında, özellikle Karamanlıca sayfalarında, çok sert eleştiriler yapıyordu. Olayı naklettikten sonra, *Muhacir Sedası* olay üzerine şöyle bir yorum yapmaktadır:

"Zavallı muhacirler Anatol'da Kemal'in kılıcından burada da yerlilerin silahından telef olup gidiyorlar. Evvelce de yazdığımız gibi bu fena manzara hükümetin ve memurların idaresizliğinden ileri geliyor. Asıl halledilecek meseleler bunlardır. Bizim mebuslar bakalım bunun üzerine ne yapacaklar? Eğer yine mansub ve rütbe yolunu takip edecekler ise artık mebusandan çekilsinler. Daha şerefli olur."[63]

Aynı gazetede başka bir makalede de şöyle denmekteydi:

"Şu temsile binaen madem ki muhacirlere ev, tarla vesaire verilmesi zımnında böyle yerliler ile muharebeler ve kurbanlar verilecek ise o halde bu adamlar Kemal'de durup da orada ölmeleri daha evla idi."[64]

Küpköy vakası meclisteki tartışmalarda da yer almıştı. Örneğin, 24 Ekim 1924 tarihli oturumda Serez milletvekili Dimosthenis Melfos, Küpköy vakasının tam olarak nasıl gerçekleştiği üzerine konuşurken şöyle demiştir: "Pangiaon sakinleri daha önce hem mültecilere hem de millete büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Sonuç olarak, mültecilere bu şekilde muamele edilmesi onların esas niyeti değildi." Melfos olayın tüm mesuliyetinin İskân Bürosu'nda olduğunu iddia etmiştir. Zira, İskân Bürosu, mültecileri ilk yerleştirildikleri Koungi'den alarak yerlilerin topraklarının olduğu Küpköy'deki bölgeye tüm itirazlarına rağmen yerleştirmiştir.[65] Küpköy vakası gündemde bir süre daha kaldı. 1925 yılında Kavala milletvekili Georgios Zervos, "Küpköy yakınlarında kamuoyunu bir süredir meşgul eden Nea Bafra yerleşiminin kurulması ile ilgili" tarım bakanına mültecilerin haklarının korunması için bir mektup göndermiştir. Zervos, mektubunda Küpköy sakinlerinin ufak çıkarlarının Pontus'ta "esir" olarak doğmuş ve Yunanistan'a gelmiş 120 ailenin iskânından daha mı önemli olduğunu sormaktadır. Zervos'a göre mülteciler, onların Yunanistan'daki özgür kardeşlerinin işledikleri politik günahı Yunanistan'a getirilerek ve Bulgaristan sınırında iskân edilerek ödemişlerdi ve daha fazla eziyete lüzum yoktu. Mektubunun sonunda Zervos, tarım bakanından istifa etmesini istemiştir.[66]

28 Eylül 1924'te mülteci gazetesi Παμπροσφυγική (Tüm-mülteci) Nigrita'da bir mültecinin yerliler

Tablo-D: Serez şehrinin etnik kompozisyonu 1912 ve 1926

Nüfus	1912	1926
Yunanlar	47%	94%
Müslümanlar	40%	-
Bulgarlar	9%	6%
Diğer	4%	-

Kaynak: Pentzopoulos, The Balkan Exchange, n.d.

tarafından öldürüldüğünü bildirmektedir ve bu olayın arkasında da yine iskân meselesi, özellikle de Müslüman emvâl-i metrukesi vardır. 1931'de Serez'e bağlı Dimitra'da doğan ikinci kuşak bir mülteci olan Lazaros Asikoglou yerliler ve mülteciler arasındaki gerilimin nesiller boyu sürdüğünü iddia etmiştir.

Serezli kentli mülteciler ve yerliler arasında kırsal bölgelerde yerleştirilen mültecilere dönük bir öfke vardı. Zira, kırsal bölgelerde iskân edilen mültecilerin iskân için ayrılan fonlardan ve kamu hizmetlerinden aslan payını aldıklarına dair bir şüphe vardı. Serez Belediye Başkanı, örneğin, Atina'ya bir mektup yollayarak şehirdeki 1.100 yerli ailenin kötü yaşam koşullarından dert yanmakta ve mültecilerin iskân planları üzerinden fonlardan adaletsizce yararlandığına dikkat çekmekteydi.[67] Bu resim, Yunanistan'ın Venizélos yanlısı ve karşıtı partiler arasındaki çoktan bölünmüş politik atmosferine denk düşüyordu. Mülteciler, 1930'a kadar neredeyse yekvücut olarak Venizélos'un siyasi programını destekledi. Mülteciler arasında Venizélos'a duyulan kişisel sempati de o kadar büyüktü ki Serez'de mülteciler oy vermeye topluca, bir yürüyüş yaparak gitmiş, bu esnada kortejin en önünde uzun bir sopanın ucuna tutturulmuş bir Venizélos resmi taşımışlardı.[68]

c. Ekonomik Etkiler

Serez Ovası'nın verimliliğini tarif etmek için bir deyiş vardır: *Serez Ovası, altın yuvası.* Fakat, I. Dünya Savaşı sonrası yıllardaki durumda bundan eser yoktur. 1922 yılında ovanın sadece %8'i ekilip biçilmektedir. Ancak, mültecilerin gelişi ile birlikte işlenen arazide ve tarımsal üretimde istikrarlı bir büyümenin yaşandığını gözlemliyoruz.[69] 1920'lerde yalnızca ekili arazi miktarı artmamış, aynı zamanda Serez'de hem merkezi girişimler hem de farklı geçmişlere sahip mülteciler tarafından yeni teknikler ve yeni ürün çeşitleri uygulamaya konulmuştur. (Bkz. Tablo E)

Serez için en önemli tarımsal ürün, buğdaydı. İskân sürecinde, yeni bir tohum türü(Canberra) denenmiş ve bu yeni tohum 20 kat daha fazla ürün vererek büyük bir başarı sağlamıştı.[70] Ancak, söz konusu denemeler aracılığıyla tarımsal gelirlerdeki maliyeti artırmadan sağlanan kısa dönemli hızlı artış, Serez'de pamuk gibi daha değerli ürünlerin ekimini olumsuz etkiledi. Diğer yandan, Serez'deki (ve bütün Makedonya genelinde) mülteciler tarafından üretilen en önemli endüstri bitkisi tütündü. Bu ürün, aynı zamanda mülteci etkisinin en kolay biçimde izinin sürülebilmesine olanak sağlayan tarımsal üründü. Tütün üretimi, 1910'larda ve 1920'lerin başında tütün üreticilerinin kitlesel ayrılışından etkilenmiştir. Ancak, tütün ekiminde deneyimli olan mültecilerin gelişi, bu endüstri bitkisi için bir devrim anlamına geldi. Tütün üretiminin aşırı üretim ve yüksek üretim maliyetleri sebebiyle darbe aldığı ve bu duruma eşlik eden uluslararası talepte düşüş yaşandığı döneme kadar, tütün Yunan ekonomisindeki kilit ticari mal olmuştur.[71] Mülteciler, kısa bir dönemde üçe katlanan tüm üretimin üçte ikisini üretiyordu, çünkü tütün üretimi emek-yoğun bir üretimdi ve mültecilerin küçük arazileri için elverişli idi. 1920'lerin ortalarında "tütün, ekili alanların onda birinden daha az bir alanda yetiştirilmesine rağmen toplam brüt mahsul üretiminin takriben beşte birini oluşturmaktaydı ve Yunan ihracat gelirlerinin yarısı tütünden elde edilmekteydi".[72] Yunanistan'daki en önemli tütün üretim merkezi olan Kavala yöresinde 137 mülteci yerleşiminden 100'ü tütün üretimi ile uğraşmaktaydı. Bundan dolayı Makedonya'da yeni gelen nüfusun hızlı bir şekilde tütün üretimi yapan Müslüman nüfusun yerini aldığı sonucuna ulaşılabilir. Ancak, Ladas'ın da dediği gibi, yüksek emek arzına rağmen, tütün üretiminde istihdam edilmiş olan yeni işçilerin ücretleri yüksek kalmaya devam etti ve sendikaların gücü ve gittikçe emekçiler arasında yaygınlaşan komünist aktiviteler nedeniyle üretim maliyetleri yükseldi. Komünist Parti'nin gazetesi olan Ριζοσπάστης (Radikal), tütün işçilerinin faaliyetleri ve Καπνεργατική Ένωσις Σερρών (Serez Tütün Birliği) gibi örgütlenmelerinin Serez'deki aktiviteleri konusunda pek çok habere yer verdi.[73] Radikalleşmesinde KKE'nin kuvvetli tesiri olan tütün işçilerinin çok büyük kısmı Küçük Asya kökenli mültecilerdi. Adamantios Deimezis'in 1927'de belirttiği gibi mülteci yerle-

Tablo-E: Serez'de Ekili Arazi (Dönüm)

1906	424.630	100*	**1924**	369.140	86,9
1914	465.360	109,6	**1925**	469.706	110,6
1919	204.740	48,2	**1926**	523.098	123,2
1920	317.600	74,8	**1927**	613.498	144,5
1921	302.380	71,2	**1928**	635.257	149,6
1922	259.410	61,1	**1929**	727.234	171,3
1923	331.530	78,1	**1930**	680.679	160,3

Kaynak: Yeager, s. 183.
*1906'daki ekili araziyi 100 kabul edersek ilgili sütun değişimi daha net göstermektedir.

şimlerine "komünizm mikrobu" bulaşmıştı ve Yunanistan'daki sosyopolitik düzende mülteci yerleşimleri bu mikrobun esas kaynağıydı.[74] Daha 1924 yılında, Μακεδονία (Makedonya) gazetesi komünist faaliyetleri Serez'in en önemli sorunlarından biri olarak sayıyordu.[75] Bu tarihlerden başlayarak mülteci iskânının ardından esasen işçi sınıfı şehirleri haline gelen Serez ve Kavala gibi tütün üreten yerleşimlerde komünist faaliyetler göze çarpıyordu. İlerleyen yıllarda Doğu Makedonya'nın tütün üretim merkezleri, tütün işçilerinin oldukça kuvvetli grevlerine tanıklık edecekti.[76] Her ne kadar 1923'te Serez'de KKE'nin seçim gücü oldukça sınırlı (%3,65) olsa da, bu destek hızla yükselecek ve Kavala'da seçilen "Kızıl Belediye Başkanı" Dimitris Partsalides'ten birkaç gün sonra Mart 1934'te Serez'de de "Kızıl" Belediye Başkanı, Dionysus Menychtas, göreve gelecekti. Ancak birkaç hafta içinde Doğu Makedonya'nın kızıl başkanları görevden el çektirilecekti. 1936 seçimlerinde KKE, Serez'de %11,8 oy alacaktı.[77] Kuşkusuz, mültecilerin iki savaş arası dönemde Serez'deki siyasi katılım mekanizmaları, siyasi partiler ve öz-örgütlenmelerindeki faaliyetleri sonraki yıllara da ışık tutması açısından daha derinlemesine ve daha analitik biçimde incelenmeyi hak etmektedir.

Bu çalışmada Küçük Asya mültecilerinin Serez'deki iskânını incelemeyi ve bu konuda mevcut literatürün durumuna ilişkin bir değerlendirme yapmayı amaçladık. Söylememiz gerekir ki özel olarak bu konu üzerine çok az sayıda çalışma bulunmaktadır ve bir bölümü hâlâ basılmamış durumdadır. Bu noktada, gelecekteki çalışmalara kaynaklık edebilecek bazı çalışmalara dikkat çekmek istiyoruz. Mary Ruth Yeager'in 1979 yılında Kaliforniya Üniversitesi - Berkeley'e sunmuş olduğu doktora tezi, basılmamış olmasına rağmen, bu konu üzerine hâlâ en detaylı ve en iyi araştırılmış çalışma olmayı sürdürmektedir. Yeager, Serez'de mültecilerin gelmesinden sonra köy oluşumları üzerine yoğunlaşmakta ve Serez'deki değişimleri 1970'lere değin incelemektedir. Yeager bir coğrafyacı olsa da, titizlikle ele aldığı araştırma konusunu tarihsel ve antropolojik açılardan oldukça zengin bir içerikle sunmaktadır. Şehir planlamacılığı perspektifinden Lila Theodoridou-Sotiriou oldukça parlak çalışmalara imza atmış ve özellikle mültecilerin Serez'de iskânı ve Serez'in şehir yapısı konusunda örnek olabilecek nitelikte eserler vermiştir. Lazaros Asikoglou, bize Dimitra kasabasının iyi yazılmış bir yerel tarihini sunmaktadır. Asikoglou'nun çalışması, benzer çalışmaların sık sık düşmüş olduğu nostalji tuzağından ustalıkla uzak kalmıştır. Nostaljik ve gözü yaşlı biçimde Küçük Asya'da bırakılmış olan geçmiş yerine, mülteci kökenden gelme bir Dimitralı olarak Asikoglou kentin tarihinin canlı bir resmini ve arşivlerde rastlanması pek mümkün olmayan kimi "içerden bilgileri" okuyucusuna sunmaktadır.

Araştırma materyali söz konusu olduğunda, Küçük Asya Çalışmaları Merkezi'nin Sözlü Gelenek Arşivi'nin (Αρχείο Προφορικής Παράδοσης) önemi vurgulanmalıdır. Bu arşivde, materyaller mültecilerin kökenine göre kategorize edilmiş durumdadır. Bu nedenle, Serez'e yerleştirilen mültecilerin çoğunlukla geldikleri Küçük Asya ya da Pontus köy, kasaba ya da şehirlerine dönük (Bafra, Akdağmadeni, Bilecik vb.) bir araştırma Serez'deki iskân çalışması üzerine de bilgiler ortaya çıkarabilir.[78] Biz yaptığımız çalışma esnasında, Bafra dos-

"O Güzel Siroz"*

Ne memleketten hayır kaldı, ne de orada kalanlardan. Hiçbir şeyi affetmeyen zaman-ı bî-aman intikamını almış oldu ve daha da tükenmedi galiba!

Evladı, bütün varlığıyla bu suretle darmadağın, zar u giryan, nâlân ve perişan olan bu güzel memlekete gelince: Bedbaht Sirozlular istila, katliam, hicret, icbar-ı hicret ve nihayet mübadele yollarıyla bir kişi bile kalmamak üzere o emsalsiz vatanlarından ayrılır ayrılmaz, hatta daha tamamen ayrılmadan oraları müstevliler arasında bir ihtiras ve boğuşma kaynağı halini aldı. Daha biz orada iken Bulgarlar tarafından Rum mahalleleri ateşe verildi. Bütün bu mahalleler top ateşi altında yandı. Yerlerinde yeller esti, çarşılarda tek bir dükkân kalmadı. Hepsi kül oldu. Bütün servetler bir anda ellerinden çıktı. Daha sonraları vakit vakit harplere, işgallere alıp vermelere sahne oldu. Bu feci haller yıllarca sürdü. Zillet, meskenet, sefalet ve açlık aldı yürüdü. Vaktiyle kendilerine parlak istiklaller ve istikballer vaat eden yabancıların iğfalat ve tesvilatına kapılıp asırlarca içinde bulundukları nan ve nimetlerin kadir ve kıymetini bilerek bilmeyerek ve hepsini unutarak "Türk boyunduruğundan bizi kurtarınız." diye bağıran ve bütün devletlere binlerce telgraflar yağdıran Rum ve Bulgar vatandaşlar tam otuz sene sonra yine o büyük devletlere müracaatlara başladı. Telgraflar yağdırıldı. Fakat bambaşka şekilde. İşte bu defa çektikleri telgrafların, gazetelerde okuduğumuz, dinlediğimiz acıklı bir örneği: "Aç kaldık, ölümden kırılıyoruz, mahvoluyoruz, evlerimiz kapanıyor, ocaklarımız sönüyor, kökümüz kuruyor, sokaklarda açlıktan ölenlerden geçilemiyor, memlekette iniltiden durulmuyor, bize ya yemek yetiştirin ya tabut hem de pek çabuk."
İşte aziz Sirozlular, yüreği yanık hemşeriler ve okuyucular!
Altın yuvası diye tarihlere geçen Siroz'un köklerinde âlicenap Türk'ün ayrıldığı günden beri, o sizin bildiğiniz ve gördüğünüz parlak ve feyyaz güneş, eski şaşaasıyla bir gün bile kendisini onlara göstermedi. O güzel kokulu bahar çiçekleri oralarda hiç uçuşmadı. Sizin bıraktığınız bülbüller hiç ötmedi, yıllarca, asırlarca yaşadığınız ve yaşattığınız tatlı hayattan eser kalmadı. Güler yüz görülmedi. Tatlı bir söz işitilmedi. Ferahlı bir gün yaşanmadı. Ne memleketten hayır kaldı, ne de orada kalanlardan. Hiçbir şeyi affetmeyen zaman-ı bî-aman intikamını almış oldu ve daha da tükenmedi galiba!
Fatebiru yâ uli'l-ebsâr. Bu hadiselerden ibret alınız ay akıl ve fikir sahipleri.

Kaynak: Serezli, Mehmet Esat. 2012 [1948]. *Memleket Hatıraları*. A. Koçak, İ. Şirin and F. Yavuz. (ed.) Cilt. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 286.

yalarında ve Serez'e yerleştirilmiş mültecilerce kaleme alınan elyazmalarında Küpköylü yerliler ve Nea Bafralı mülteciler arasındaki çatışmaya ilişkin herhangi bir referansa denk gelmedik. Oysa bu gibi dramatik olaylar, 1960'larda bile unutulmaktan çok uzaktı. Bu yıllarda Küçük Asya Çalışmaları Merkezi'nden bilim insanları bu bölgede saha çalışmaları yaparak mülteci kökenlilerden materyal toplamıştı. Ancak mültecilerin bu materyallerdeki konuya ilişkin o sırada dahi devam eden sağır edici sessizlikleri sağcı hükümetler tarafından bu bölgede sürdürülen teröre işaret etmektedir. İskâna ilişkin soruların hiçbiri Küpköy olaylarına gönderme yapmamıştır, ancak unutmamak gerekir ki sessizlik, böylesi durumlarda, en anlamlı tanıklıktır.

Başka bir potansiyel kaynak ise dönemin büyük gazeteleri [Μακεδονία (Makedonya), Ελεύθερον Βήμα (Elefteron Vima =Özgür Forum), Καθημερινή (Kathimerini = Günlük), Ριζοσπάστης (Rizospastis =Radikal) vb.] ile yerel ya da bölgesel gazeteler olabilir. Örneğin Η Προόδος (Proodos =Terakki) her ne kadar 1929'da yayımlanmaya başlamışsa da Serez'de basılmış olması ve mülteci karşıtı söylemin beşiği olan Halk Partisi'nin yayını olması dolayısıyla oldukça önemlidir. Drama'da basılan Θάρρος (Tharros = Cesaret) başka bir kaynak olarak görülebilir. Benzer şekilde dönemin mülteci basını da [Προσφυγική Φωνή (Prosfygiki Foni= Muhacir Sedası), Παμπροσφυγική (Pamprosfygiki = Tüm-Mülteci), Προσφυγικός Κόσμος (Prosfygikos Kosmos= Mülteci Dünyası)] gelecekteki araştırmalar için bir diğer önemli kaynak teşkil edecektir. Yunan basınına ek olarak, dönemin Bulgaristan basını son derece önemlidir. Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne inmek amacıyla bölgeye ilişkin taşıdığı ulusal niyetleri belliyken, bölgede Pontus ve Kafkas kökenli Yunanların demografik ağırlığını artıran iskân faaliyetlerinin Bulgaristan tarafından yakından takip edildiğini varsaymak akla yakındır. Dolayısıyla Bulgaristan cenahının süreç üzerine gözlem, yorum ve siyasi hamlelerini incelemenin oldukça ilginç sonuçlar vereceğini düşünüyoruz.

Muhtemel araştırma başlıklarına gelirsek, bazı konuların özel olarak mercek altına alınması gerektiği kanaatindeyiz. Bunların başında mültecilerin kendi tarihinin yazılması gelmektedir. Örneğin, mültecilerin cemiyet, birlik ve derneklerinin faaliyetleri, liderlik yapıları, siyasal yönelimlerinin zaman içindeki gelişimleri incelenmesi oldukça

"Yine bizimkilerin başında"

Muhacir Sedası, 18 Ocak 1925 tarihli 54. sayısında Serez'deki bir muhacirden alınan bir mektup yayımlar. Mektup yerliler ile muhacirler arasındaki anlaşmazlık, bunda yerleşik kurumların oynadığı roller gibi pek çok başlığa ışık tutar.

Serez'den alınan mektup

ροσφυγική Φωνή [Muhacir Sedası] Müdüriyetine

Din ve mezhebe farz olan vazifemizi ifa etmek üzere Fota günü[İsa'nın vaftiz günü] Despota müracaatla Serraise [Serez] yakın olan bir ırmağa bir muvakkat köprü yaparak stavrosu [haç] ırmağa atmasını rica eyledik. Despot Efendi Dimarhos'a [Belediye Başkanı] sevk eyledi. Dimarhosi sabahtan saat 4 kadar bekleyip gelmediğinden tekrar bir heyet ile despota gidilerek keyfiyeti anlatırdık ve verilen izin üzerine ufak tefek dal ağaçlarını keserek çalın etrafını bürüdük. Stavrosi sudan almak üzere 50 kadar muhacir çıplanuk suya girdiler. Despot ayağını köprüye atar atmaz çaya 120 metro mesafede bir kuru yere Stavrosi atarak rubalı bir şahıs eline aldı. Stavrosi almak üzere çıplanan muhacirler bundan muğber olarak rubalının alması için maksad ile kuru yere atılan Stavrosi rubalının elinden aldılar. Orada bulunan jandarmalar elindeki baston ile işaret vererek jandarma efradı kasaturalarını çıkararak çıplak muhacirler üzerine hücumla şiddetli darp eylediler, adeta bir müsademe zuhura gelmiş işbu müsademe neticesinde muhacirlerden birisinin kolu kırıldı, birisinin kasaturası ayağına sokarak bir taraftan girdi diğer taraftan çıktı. İkisinin kafası yaralandı ve dayak yiyenin haddi hesabı yoktur. Yaralılara doktor, mehlem (*merhem*) hiç bir şey yoktur. İt gibi gebersinler diyorlar. Bu hal kiafesi mutaassıplıktan ve muhacirleri kötü göz ile bakmaktan ileri geliyor mademki böyle Stavrosin suya atılacağı gün muharebe ilan edecekler idi, bize de haber verseler idi biz de muharebeye gider gibi hazırlanır gider idik. Hülasa Stavrosin suyu kanlara boyanarak aziz Stavros muhacırların kanına boyanmıştır. Saçılan nifak tohumları dallanmaya başladı. Muhacir kelimesini işittiler mi bir günlük yola kaçıyorlar, eklisiada oikonosmilari [kilisede ikonaları] öpmüyorlar ki muhacirler öptüğünden dolayı güya mikrop var imiş deyu işte rezalet bu raddeye vardı.

Allah aşkına olsun bu vakayı gazetanızla ilan ediniz.

Bir Muhacir

Σ. Π. Φ. [*Muhacir Sedası'nın notu*]

Gün geçmiyor ki muhacırlarımıza hakaret edilmesin. Paliadeki [yukarıdaki] mektup gibi her taraftan idare hanemize şikâyetler verud etmektedir. Tarla taksiminde, para dağıtmasında, elbise verilmesinde, ve haneler tevziinde muhacırlara yapılan hakaret ve edilen itale-i lisan[dil uzatma], dövmeler ve saire rezaletlerin önünü almaya çalışırken Aziz günlerde Stavrosa kapılan hürmetten dolayı da dayak yiyorlar. Artık utanmak arlanmak kalmadı. Bu hal ne vakte kadar devam edecektir? Yoksa muhacirleri ekklisiaya [kiliseye] devam etmelerine de mi mani olunacak? Bunlar Hıristiyan değil midirler? Muhacirler Türk'ün boyunduruğu altında yaşarken ve işkence edilirken yine de dinlerini muhafaza etmişler. Eğer maksad dinsizliğe davet ise buna muvaffak olamazlar. Zira muhacirler dinlerine kavidirler. Müsebbiplerin tecziyesi için alakadaranın şiddetle dikkatlerini celp ederiz.

önemli olmakla birlikte halen anılan konularda literatürde büyük bir eksiklik mevcuttur. Bunun yanı sıra mültecilerin iki dünya savaşı arasındaki dönemde Serez'de sergiledikleri siyasi davranışın analizi de oldukça önemlidir. Serez'den Müslümanların tedrici göçü ile ilgili bütünlüklü akademik çalışmalar bulunmamaktadır. Bu noktada kısa süre önce *Memleket Hatıraları* başlığı ile yayımlanan Müftüzade Mahmut Esat'ın (Serezli) anıları gibi çalışmalar özellikle önem taşımaktadır. Zira, bu ve benzeri çalışmalar madalyonun diğer yüzüne ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır.

Bunları söylemekle birlikte, mültecilerin yaşadıklarının ne sözcüklerle, ne tek bir çalışma ne de tek bir kişinin çabası ile tam olarak ifade edilebileceğini düşünüyoruz. Çünkü bunlar öyle deneyimlerdir ki yaşayanlar tarafından bile sözcüklerle ifade edilememektedir. Tıpkı, Asikoglou ile mülakat yaptığında 90 yaşında olan ve 1995 yılında Serez'de vefat eden Pontuslu mülteci Anastasia Athanasoulia'nun dediği gibi:

"Ah, çocuğum, o zamanlar bizim gördüklerimiz ve çektiklerimiz binlerce kitaba sığmaz."

EVANGELİA BALTA
AYTEK SONER ALPAN*

DİPNOTLAR

* Bu çalışma 2013 yılında Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Yunan Ulusal Araştırma Vakfı, EIE) Osmanlı Çalışmaları Programı'nda gerçekleştirildi. Çalışma süresince Aytek Soner Alpan'ın akademik çalışmaları Ίδρυμα Παιδείας και Ευρωπαϊκού Πολιτισμού (IPEP, Atina) tarafından mali olarak desteklendi. Makalenin ilk versiyonu Serez'de 7-8 Haziran 2013 tarihinde düzenlenen "İmparatorluktan ulus-devlete: Serez ve çevre bölgesinin geç 19. yüzyıl ve 20. yüzyıldaki etnolojik, kültürel ve sosyal durumu" başlıklı konferansta sunulmuştur.

1 Makalenin Türkçe versiyonunda "mülteci" sözcüğünü kullanmamızın nedeni, Türkiye ve Yunanistan'da aynı dönem üzerine farklılaşan kelime dağarcığının neticesidir. Yunanistan'da 1920'lerde Anadolu'dan ve Trakya'dan ülkeye olan göçü anlatmak için mübadil ya da göçmen manasında muhacire karşılık gelen sözcükler kullanılmamaktadır. Bunun yerine yaygın olarak kullanılan sözcük ρόσφυγας'tır. Biz de makalenin Türkçe versiyonunda bu farkı vurgulayabilmek için mülteci sözcüğünü tercih ettik. Bunun metin boyunca tek istisnasını, Προσφυγική Φωνή gazetesinin isminin tercümesi oluşturmaktadır. Gazetenin adının tam çevirisi "mülteci sesi"dir ancak Προσφυγική Φωνή iki dilli bir gazetedir ve gazetenin bir bölümü Yunan karakterlerle Türkçe yani Karamanlıca yazılmıştır. Bu sayfalarda gazetenin adı *Muhacir Sedası* olarak geçmektedir. Bu nedenle biz de gazetenin kendi tercümesine sadık kaldık.

2 Ηχώ της Μακεδονίας [Makedonya'nın Sesi] (7 Ekim 1923)'den alıntılayan Nikos Marantzidis, Γιασασίν Μιλλέτ: Ζήτω το έθνος [Yaşasın Millet], Heraklio, Girit Üniversitesi Yayınları, 2001, s. 90.

3 Serez'in 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıldaki bir portresi için bakınız Hacı Veli Aydın, "Το σαντζάκι των Σερρών κατά τις οθωμανικές επετηρίδες (1882-1907) [Osmanlı Salnamelerine göre Serez Sancağı (1882-1907)], Σερραϊκά Σύμμεικτα 1 (2010), s. 113-134.

4 Alexander A. Pallis, "Racial Migrations in the Balkans during the Years 1912-1924", *The Geographical Journal* 66/4 (Ekim 1925), s. 317-318. Ayrıca bkz. Dimitrije Djordjević, "Migrations during the 1912–1913 Balkan Wars and World War One", *Migrations in Balkan History* (ed.) Ivan Ninić, Belgrade, Serbian Academy of Sciences and Arts, Institute for Balkan Studies 1989, içinde s. 115-129.

5 Stephan P. Ladas, *The Exchange of Minorities, Bulgaria, Greece and Turkey*, New York, Macmillan, 1932, s. 15.

6 Maria Todorova, *Imagining the Balkans*, New York, Oxford Üniversitesi Yayınları, 1997, s. 175.

7 P. N. Tzelepis, "Η εξέλιξη του πληθυσμού του Ν. Σερρών (αστικού, ημιαστικού, αγροτικού) από το 1913 μέχρι το 1981" [1913'ten 1981'e Serez vilayetinde (kentli, banliyö, köylü) nüfusun değişimi], Σερραϊκά Χρονικά 10 (1989), s. 140.

8 Iakovos D. Michailidis, "Population Shifts in Contemporary Greek Macedonia", *History of Macedonia*, (ed.) I. Koliopoulos, Selanik, Museum of the Macedonian Struggle, 2007, içinde s. 366 ve Giannis Glavinas, Οι μουσουλμανικοί πληθυσμοί στην Ελλάδα (*1912-1923*): Αντιλήψεις και πρακτικές της ελληνικής διοίκησης. Σχέσεις με χριστιανούς γηγενείς και πρόσφυγες [Yunanistan'daki Müslüman Nüfus (1912-1923): Yunan yönetiminin görüş ve uygulamaları. Hıristiyan yerliler ve mülteciler arası ilişkiler], yayımlanmamış doktora tezi, Selanik Aristo Üniversitesi, 2008, s. 16, 17.

9 Mark Mazower, *Salonica, City of Ghosts: Christians, Muslims and Jews 1430-1950*, Knopf Doubleday Publishing Group, 2007, s. 314.

10 Kerem Yitzchak, "Serres (Siroz)." Encyclopedia of Jews in the Islamic World. Executive Editor Norman A. Stillman. Brill Online. Reference. University of California San Diego. 25 April 2013 "http://www.paulyonline.brill.nl/entries/encyclopedia-of-jews-in-the-islamic-world/serres-siroz-SIM_0019670". Bulgar işgali ve Serez'deki Musevi cemaati için ayrıca bakınız: Thanos Veremis, Th. and Fotini Konstantopoulou, "Ιστορική εισαγωγή" Οι Έλληνες Εβραίοι: Στοιχεία της ιστορίας τους μέσα από διπλωματικά και ιστορικά έγγραφα του Υπουργείου Εξωτερικών [Yunan Musevileri: Tarihleri üzerine Yunan Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nden Diplomatik ve Tarihsel Belgeler Seçkisi], Atina, Kastanioti, 2000, içinde s. 35. Serez'deki Musevi cemaatine ilişkin ayrıca bakınız: Nikos Nikolaou, "Η εβραϊκή παρουσία στας Σέρρας" [Serez'de Musevi varlığı], Χρονικά 82 (1985), s. 15-19.

11 Theodora Dragostinova, *Between Two Motherlands: Nationality and Emigration among the Greeks of Bulgaria, 1900–1949*, Cornell University Press, Kindle Edition, 2011, s. 81. Buna ek olarak Dragostinova 1916 yılında Serez'in Bulgaristan tarafından ele geçirildiğini ve kendisinden önceki Yunan yönetiminin Helenleştirme girişimlerini tersine çevirmek için Bulgar yönetiminin şehrin Yunan nüfusuna cebren asimile edilmesi gereken bir azınlık ve bölgenin Bulgarlaşmasının önündeki engel muamelesi yaptığını vurgulamaktadır (s. 98). I. Dünya Savaşı esnasında da şehrin Yunan nüfusu Bulgarlar tarafından amele taburlarına gönderilmişti. Bkz. Dimitra Tsesmetzi-Marangaki, "Νεότερη Ιστορία της πόλης" [Kentin Modern Tarihi], in: Σέρρες: Από το χτες στο σήμερα [Serez: Dünden Bugüne] (ed.) D. Samsaris, Serez Belediyesi, 2010, s. 37-38.

12 Bu sayılar Glavinas'ın çalışmasından alınmıştır.

13 Iakovos D. Michailidis, "The Statistical Battle for the Population of Greek Macedonia", *History of Macedonia*, I. Koliopoulos (ed.). Selanik, Museum of the Macedonian Struggle, 2007, içinde s. 269-283.

14 Lazaros Asikoglou, Δήμητρα Σερρών. Η αποτύπωση της ιστορίας ενός νέου χωριού με παλιές ρίζες [Dimitra Serez: Kökleri mazide yeni bir köyün tarihini resmetmek], Dimitra 1999, s. 181-182.

15 Yunan tarihyazımında 1912'den sonra Yunanistan'a katılan topraklar "yeni topraklar" olarak geçmektedir.

16 Dimitris Pentzopoulos, *The Balkan Exchange of Minorities and Its Impact Upon Greece*, The Hague, Mouton, 1962, s. 153.

17 Mülteci İskân Komisyonu'nun oluşumu ve faaliyetleri konusunda bkz. Kostas Katsanis, "Προσφυγικό ζήτημα" [Mülteci Meselesi], Το 1922 και οι πρόσφυγες - Μια νέα ματιά [1922 ve mülteciler - Yeni bir bakışl, (ed.) Antonis Liakos, Atina, Nefeli, 2011, s. 140-144. Mülteci İskân Komisyonu'nun faaliyetlerinin erken bir değerlendirmesi için bkz. John Hope Simpson, "The Work of the Greek Refugee Settlement Commission", *Journal of the Royal Institute of International Affairs* 8 /6 (1929), s. 583-604.

18 Mülteci İskân Komisyonu'nun yerel büroları şunlardı: Axioupoli, Verroia, Giannitsa, Drama, Edessa, Eordaia, Selanik, Kavala, Kastoria, Kilkis, Kozani, Langadas, Pieria, Serez, Sintiki, Florina, Halkidiki. Bkz. Mülteci İskân Komisyonu - Makedonya Kolonizasyonu Genel Müdürlüğü, Κατάλογος των προσφυγικών συνοικισμών Μακεδονίας με τας νέας ονομασίας [Yer İsimleri ile Makedonya'daki Mülteci Yerleşimleri Kataloğu], Selanik, 1928.

19 Alexander A. Pallis, "Προσφυγικόν ζήτημα" (Mülteci meselesi), Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια (Büyük Yunan Ansiklopedisi) v. 10 (ed.) P. Drandakis, Atina, Pyrsos, s. 409. Notaras tarafından verilen istatistikler oldukça aydınlatıcıdır: Yunanistan'da kurulan 2.085 kırsal mülteci yerleşiminden 1.088'i Makedonya'daydı. Michael I. Notaras, Η αγροτική αποκατάστασις των προσφύγων [Mültecilerin kırsalda iskânı], Atina, Chronika yayınevi, 1934, s. 12. Benzer bir oran nüfus istatistikleri için de geçerlidir. Yunanistan'a gelen tüm mültecilerin %52'si Makedonya'da iskân edilmişti. Bkz. Nikos Marantzidis, s. 85.

20 Aleka Karadimou-Gerolympou, "Προσφυγική εγκατάσταση και οι ανασχεδιασμός των Βορειοελλαδικών πολέων, 1912-1940" [Mülteci iskânı ve Kuzey Yunanistan'da şehirlerin yeniden planlanması], Ο ξεριζωμός και η άλλη πατρίδα. Οι προσφυγουπόλεις στην Ελλάδα Επιστημονικό Συνέδριο [Köklerinden koparılmak ve anavatan Yunanistan'daki diğer mülteci kentleri – Bilimsel Konferans] (11-12.04.1997), Atina, Moraitis Okulu, 1997, s. 95.

21 Isaak N Lavrentidis, "Η εν Ελλάδι εγκατάστασις των εκ Πόντου Ελλήνων: Α΄. Νομός Σερρών" [Pontuslu Rumların Yunanistan'da İskânı 1: Serez Vilayeti], Αρχείον Πόντου 29 (1968), s. 352.

22 Aşağıdaki veriler M. Maravelakis & A. Vakalopoulos, Αι προσφυγικαί εγκαταστάσεις εν τη περιοχή Θεσσαλονίκης [Selanik bölgesinde mülteci yerleşimleri], Selanik, 1955 çalışmasından derlenerek bir tablo haline getirilmiştir. (bkz. sonraki sayfadaki tablo)
Kimi yerel araştırmacılar da mültecilerin yerleşimleri ve kendileri ile aynı kökenden gelen mülteci aileler üzerine çalışmalar yapmıştır. Örneğin, Nikolaos Ververidis, Οικογένειες Κιζδερβενιωτών Μικράς Ασίας [Küçük Asya'daki Kızderbent Kökenli Aileler], Siderokastro, 2004.

23 League of Nations, Greek Refugee Settlement, Cenova, 1926, s. 93. Ayrıca bkz. Pentzopoulos, s. 98.

24 Ruth Marie Yeager, *Refugee Settlement and Village Change in the District of Serres, Greece 1912-1940*, Unpublished PhD, University of California, Berkeley, 1979, s. 131, 135.

25 Elizabeth Kontogiorgi, *Population Exchange in Greek Macedonia: The Rural Settlement of Refugees 1922-1930*, New York, Oxford University Press 2006, s. 272.

26 Vasilis I. Tzanakaris, Εικονογραφημένη Ιστορία της πόλης των Σερρών [Serez Şehrinin Resimli Tarihi], c. 1, Serres, Giati, 1991, s. 337.

27 1920 planı için bkz.yrıca bkz. als14. See also nevaıyor.düşünüyorum. Lila Theodoridou & Eleftherios Panagiotopoulos & Georgos Kariotis, «Αστικοί προσφυγικοί συνοικισμοί στα Σέρρας του Μεσοπολέμου» [İki savaş arası dönemde Serez'de kentli mülteci yerleşimleri], Σερραϊκά Ανάλεκτα 4 (2005), s. 214. Ayrıca bkz. Aleka Karadimou-Gerolympou, s. 106-107.

28 Kostas Katsapis, "Το προσφυγικό ζήτημα" [Mülteci meselesi]. Το 1922 και οι πρόσφυγες - Μια νέα ματιά [1922 ve mülteciler – Yeni bir bakış], (ed.) A. Liakos, Atina, Nefeli, 2011, s. 152-153.

29 Efstathios Pelagidis. "Η ανθρωπογεωγραφία του προσφυγικού ζητήματος (1913-1930)" [Mülteci meselesinin antro-coğrafyası (1913-1930)], ρόσφυγες στην Μακεδονία [Makedonya'da mülteciler] (eds) Ioannis Koliopoulos & Iakovos D. Mihailidis, Atina, Society for Macedonian Studies, 2007, s. 80.

30 Προσφυγική Φωνή, 31 January 1926, s. 1.

31 Lila Theodoridou-Sotiriou, "Προσφυγικά σπίτια στην πόλη των Σερρών" [Serez şehrinde mülteci evleri], Μικρασιατική Σπίθα 15 (2010), s. 85.

32 Theodoridou-Sotiriou, Panagiotopoulos ve Kariotis, s. 229.

33 "Halk Evi" konusunda bkz. Lila Theodoridou-Sotiriou & Eleftherios Panagiotopoulos & Georgos Kariotis, s. 88-90 ve mültecilerin kendi kendilerine geliştirdikleri barınma projeleri ve kurdukları kooperatifler için bkz. Lila Theodoridou-Sotiriou, "Αυτοστέγαση αστών προσφύγων στην πόλη των Σερρών" [Kentli mültecilerin Serez şehrinde kendi barınma projeleri], Μικρασιατική Σπίθα 16 (2011), s. 187-199.

34 Kentsel ve kırsal iskânın birbiri ile yakından alakalı olduğu Yunan Meclisi'nde de pek çok kereler dile getirilmiştir. Örneğin, 25 Haziran 1924'te Nikolaos Manousis bu konuyu vurgulayan bir konuşma yapmıştır. Bkz. Πρακτικά της Δ' Εθνικής Συνελεύσεως [4. Ulusal Birleşim Zabıtları], c. 2, 1924, s. 395.

35 Georgios Kritikos, "State policy and urban employment of refugees: The Greek case (1923-1930)", *European Review of History* 7 / 2 (2000), s. 194-195.

36 Katsapis, s. 150-151.

37 Eliot G. Mears, *Greece today: The Aftermath of the Refugee Impact*, Stanford, Stanford, University Press 1929, s. 301.

38 "The population of 'refugee' towns such as Kavala grew by 10.5 % annually in 1920-1928 followed by Xanthi (10.1%), Serres (9.3%) and Alexandroupolis (9.1%)", bkz. Lila Leontidou, *The Mediterranean city in transition: Social change and urban development*, Cambridge, New York, Cambridge University Press 1990, s. 72. Petros Kiochos, "Η εξέλιξη τού ελληνικού πληθυσμού και η πρόβλεψη αυτού μέχρι το 2000" [Yunan nüfusunun gelişimi ve 2000 yılına kadar nüfus tahmini], Σπουδαί 32/1 (Ekim. 1982), s. 149.

39 Alexandra Yerolympos, "Inter-war Town Planning and the Refugees in Greece" Renee Hirschon (ed.), *Crossing the Aegean: An Appraisal of the 1923 Compulsory Population Exchange between Greece and Turkey*, New York, Berghahn Books, 2003, içinde s. 140.

40 Mülteci İskân Komisyonu – Makedonya Kolonizasyon Genel Müdürlüğü. Κατάλογος των προσφυγικών συνοικισμών Μακεδονίας με τας νέας ονομασίας [Yeni isimleriyle Makedonya'daki mülteci yerleşimleri] Selanik, 1928.

41 Julia Theodoraki-Patsi, Αγροτικοί οικισμοί: Η περίπτωση του Νομού Σερρών [Kırsal Yerleşimler: Serez Vakası], yayımlanmamış doktora tezi, Ulusal Teknik Üniversitesi, Atina 1997, s. 26.

42 "Αι Σέρραι και τα ζητήματα της" [Serez ve meseleleri], Μακεδονία (29.09.1924).

43 Pelagidis, Nea Bafra'nın Pontuslu mültecilerinin 1928'de bile yerleşimlerini temelli terk etmeye çalıştıklarına işaret eder. bkz Pelagidis, "Η ανθρωπογεωγραφία", s. 85.

44 Georgios Kritikos, "The Agricultural Settlement of Refugees: A Source of Productive Work and Stability in Greece, 1923-1930", *Agricultural History* 79/3 (Yaz 2005), s. 330.

45 Stathis Pelagidis, "Προσφυγικά προβλήματα του βορειοελλαδικού και λοιπού χώρου στο Ελληνικό Κοινοβούλιο (1924-1928)" [Yunan Meclisi'nde Kuzey Yunanistan ve çevresindeki bölgede mülteci problemleri (1924-1928)], Μακεδονικά 26 (1988), s. 73.

46 "Συλλαλητήριον των προσφύγων Σερρών–Τα αιτήματα των" [Serez'de mültecilerin gösterisi - Talepleri], Μακεδονία (13.02.1927).

47 Pelagidis, "Προσφυγικά προβλήματα", s. 95-96.

48 Pentzopoulos, s. 152. Theodoraki-Patsi, s. 61.

49 Kontogiorgi, s.138.

50 Asikoglou, s. 195. Konu ile ilgili mülteci akınından önceki sayılar ve çiftliklerin istimlak durumu için bkz. Kritikos, s. 328, 329.

51 Yeager, s. 157-171.

52 Ladas, s. 665-667 and Kontogiorgi, s. 283. See also Asikoglou, s. 205.

53 George Mavrogordatos, *Stillborn Rebublic: Social Coalitions and Party Strategies in Greece, 1922-1936*, Berkeley, University of California Press,1983, s. 203. Valinin İçişleri Bakanlığı'na yazığı rapor için bkz. "Eleftherios K. Venizelos" Ulusal Araştırma Vakfı Dijital Arşivleri, "Εκθεση του Νομάρχη Σερρών προς το Υπουργείο Εσωτερικών σχετικά με ενέργειες του Λαϊκού Κόμματος εναντίον προσφύγων στην Κοινότητα Αγκίστρι" [Angistri köyünde Halk Partisi'nin mültecilere karşı eylemleri üzerine Serez valisinin içişleri bakanına raporu], 17 Şubat 1933. http://www.venizelosarchives.gr/rec.asp?id=25120

54 Mark Mazower, "The Refugees, the Economic Crisis and the Collapse of Venizelist Hegemony, 1929-1932", Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών 9 (1992), s. 121.

55 Alexander A. Pallis, *Greece's Anatolian Venture-and After: A Survey of the Diplomatic and Political Aspects of the Greek Expedition to Asia Minor (1915-1922)*, Londra, Methuen & Co, 1937, s. 176. Öte yandan Servakis ve Pertountzi, örneğin, tarımsal arazilerin aşırı derecede parçalanmasının ortalama tahıl veriminde düşüşe neden olduğunu iddia etmektedir. Bkz. Georgios Servakis & C. Pertountzi, "The Agricultural Policy of Greece" in: *Agricultural Systems of Middle Europe*, (ed.) Ora S. Morgan, New York, Macmillan, 1933, s. 196.

56 Marantzidis, s. 88, 93.

57 Asikoglou, s. 203.

58 Küpköy eski Başbakan Konstantinos Karamanlis'in memleketiydi, bkz. Isaak Laurentidis, s. 379.

59 "Το Κιούπκιοϊ και η Νέα Μπάφρα" [Küpköy ve Nea Bafra], Θάρρος (13.03.1923). Ayrıca bkz. Asikoglou, s. 204.

60 "Αι λεπτομέρειαι των αιματηρών συμπλοκών μεταξύ προσφύγων και εντοπιών" [Mülteciler ve yerlilerin kanlı karşı karşıya gelişlerinin detayları] Σκριπ (08.11.1924). "Η συμπλοκή των Σερρών" [Serez müsademesi], Προσφυγική Φωνή (09.11.1924) ve Karamanlıca sayfalardaki diğer makaleler: "Σέρρες δζιχετινδέ κανλή μουσαδεμελέρ" [Serres cihetinde kanlı müsademeler]; "Μουχαδζήρ κουρπανλαρή" [Muhacir Kurbanları], "Ορφανίδης Κιούπκιοϊδε" [Orfanidis Küpköy'de] Προσφυγική Φωνή (06 ve 09.11.1924). Her ne kadar ilk günlerde köyde mültecilerden hayatını kaybedenlerin varlığı bildirilse de ilerleyen günlerde bu haber doğrulanmamıştır. Gazeteler yalnızca yaralılardan bahsetmişlerdir. Asikoglou da ayrıca Parthena Karamanidou'nun çocuğunun çatışma esnasında öldüğünü yazmaktadır. Bkz. Asikoglou, s. 204.

61 "Το αίμα" [Kan], Μακεδονία (14.11.1924). Ayrıca bkz. "Μουχαδζήρ κουρπανλαρή" [Muhacir Kurbanları], Προσφυγική Φωνή (09.11.1924).

62 "Τα βάσανα των προσφύγων εις τας Σέρρας" [Serez'de mültecilerin çektikleri], Ριζοσπάστης (10.12.1924), s. 2.

63 "Σέρρες δζιχετινδέ κανλή μουσαδεμελέρ" [Serres cihetinde kanlı müsademeler], Προσφυγική Φωνή (09.11.1924).

64 "Μουχαδζήρ κουρπανλαρή" [Muhacir Kurbanları], Προσφυγική Φωνή (09.11.1924).

65 Alıntılayan Anna Konstantinidou, "Το προσφυγικό ζήτημα στο ελληνικό κοινοβούλιο (1922-1930)" [Yunan Meclisi'nde mülteci meselesi], Οι πρόσφυγες στη Μακεδονία [Makedonya'da mülteciler], Ioannis Koliopoulos ve Iakovos Mihailidis (ed.) Atina, Makedonya Araştırmaları Derneği içinde s. 129-137.

66 Mektubun tam metni Drama'da basılan Θάρρος (= Cesaret) gazetesinde 13 Mart 1925'te yayımlanmıştır. Bunlara ek olarak, Maria Giota, Küpköy vakası üzerine çok ilginç bir çalışma yayımlamıştır. Maria Giota, "Προβλήματα στις σχέσεις γηγενών - προσφύγων. Η περίπτωση του Κιούπκιοϊ και ο αντίκτυπός της" [Yerli-Mülteci ilişkisindeki problemler: Küpköy vakası ve etkisi], Μικρασιατική Σπίθα 17 (2012), s. 139-150.

67 Katsapis, s. 152-153.

68 Marantzidis, s. 101. Mültecilerin Venizélos yanlılığı üzerine geniş bir literatür bulunmaktadır. Biz burada sadece bunlardan belli bazılarına referans vermekle yetiniyoruz: Ifigeneia Anastasiadou, "Ο Βενιζέλος και το ελληνοτουρκικό σύμφωνο φιλίας του 1930" [Venizelos ve 1930 Türk-Yunan Dostluk Anlaşması], Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του [Venizelos ve dönemi üzerine araştırmalar], (ed.) Thanos Veremis ve Odysseas Dimitrakopoulos, Atina, Philippotis, 1980; Georgios T. Mavrogordatos, Stillborn Rebublic Ayrıca bkz. G. T Mavrogordatos & Christos Hatziosiff, Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός [Venizélosçuluk ve Kentsel Modernleşme], Atina, Girit Üniversitesi Yayınları, 1992.

69 Ruth Marie Yeager, *Refugee Settlement and Village Change in the District of Serres, Greece 1912-1940*, yayınlanmamış doktora tezi, University of California, Berkeley, 1979, s. 183.

70 Ladas, s. 660.

71 Mark Mazower, *Greece and the Inter-war Economic Crisis*, Oxford, Oxford University Press, 1991, s. 87, 248 Kontogiorgi, *Population Exchange in Greek Macedonia*, s. 190.

72 Pentzopoulos, s. 156. Mazower, *Greece and the Inter-war Economic Crisis*. s. 87.

73 *Rizospastis*'in ayrıca şu sayılarına bakınız: 04.04.1924, 18.05.1924, 21.07.1924, 25.09.1924, 15.11.1924.

74 Adamantios Deimezis, *Situation Sociale crée en Grèce à la suite de l'Échange des Populations*, Paris, J. Budry, 1927.

75 "Αι Σέρραι και τα ζητήματά της" [Serez ve meseleleri], *Makedonia* (29.09.1924).

76 Evangelia Balta, "History of, and Historiography on, Greek Tobacco" in: Evangelia Balta, *Peuple et Production. Pour une interprétation des sources ottomans*, Istanbul, Les Editions Isis, 1999, s. 253.

77 "Η αντιφασιστική νίκη των Σερρών" [Serez'in antifaşist zaferi] *Rizospastis* 20.03.1934. KKE'nin seçim performansı için bkz. Angelos Elefantis, Η επαγγελία της αδύνατης επανάσταση [İmkansız devrimin sözü], Atina, Olkos, 1976, s. 336.

78 Ayrıca Eleni Glykatzi'nin Serez'e, Dimitritsi'ye vs. yapmış olduğu seyahatler oldukça etkileyicidir. Bu seyahatler esnasında Eleni Glykatsi, Küçük Asya Çalışmaları Merkezi namına mülteci yerleşimlerinde bilgi toplamıştır. Bkz Eleni Glykatzi, "Οδοιπορικό της αποστολής για συλλογή υλικού στη Μακεδονία (13-26 Αυγούστου 1953) [Makedonya'da malzeme toplamak için yapılan görev seyahati (13-26 Ağustos 1953)], Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών 3 (1982), s. 197-208.

KÖKEN	İSKÂN BÖLGESİ	AİLE SAYISI
Aravissos	Serez	85
Ampelokipoi	Kamenikia	6
Haç (Pontus)	Serez	2
Tsimera (Pontus)	Kavaklı (Lefkonas)	5
Karaca (Pontus)	Serez	4
Kebir-Susurluk (Bursa)	Serez	70
Kermen (Çatalca)	Serez Bölgesi	
Alepli (Malkara)	Serez Bölgesi	145
Büyük Gerdeli (Trakya)	Mounouhi (Mavrothalassa)	10
Subaşköy (Uzunköprü)	Kato Kamila	40
Epivates	Serres	126
Aigialoi (Silivri)	Tzoumagia (Herakleia)	3